

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра стилістики та культури української мови

Бакалаврська робота

з методики навчання української мови

на тему **«СИТУАТИВНО-ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
МОВЛЕННЯ УЧНІВ 7 КЛАСІВ»**

Студентки

IV курсу

напряму підготовки 014.01:

спеціальності «Середня освіта.

Українська мова та література»

Харківської Катерини Григорівни

Керівник – канд. пед. наук.,

доц. Антончук Олександр Михайлович

Рецензент – докт. пед. наук, доцент

кафедри теорії і методики початкової освіти

Волинського національного університету

імені Лесі Українки.

Вітюк В. В.

Рівне 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ В ТЕОРІЇ НАВЧАННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ	8
1.1. Психологічні основи формування комунікативних навичок школярів.....	8
1.2. Специфіка ситуативних завдань у світлі психолінгвістичної теорії.....	13
1.3. Дидактичні й методичні аспекти розвитку мовлення засобами ситуативних завдань.....	16
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ У 7-Х КЛАСАХ ЗА ДОПОМОГОЮ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ	32
2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці шкільного навчання.....	32
2.2. Опис експериментальної методики.....	40
2.3. Аналіз результатів експериментального навчання.....	48
Висновки до розділу 2.....	51
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розглядаючи тему формування комунікативних навичок школярів, варто відзначити, що першочерговою метою вчителів є сприяння мовленнєвому розвитку учнів загальноосвітніх шкіл, щоб вони могли б змістовно висловлювати свої думки та підбирати лексичні засоби. Мета може досягаться в процесі формування особистості учня, яка «володіє вміннями та навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої соціалізації» [3, ст. 67].

Тому учням необхідно не тільки володіти знаннями про рідну мову, а й вміти використовувати її в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто будувати змістовні, граматично та стилістично грамотні висловлювання на основі комунікативних ситуацій. Поліпшити засвоєння навчального матеріалу шляхом додавання системи завдань, що цікавлять учнів, які демонструють практичне застосування отриманих знань і вмінь. Одним зі ключових шляхів досягнення цього результату є розвиток мовлення учнів за допомогою ситуативних завдань, спрямованих на засвоєння певного обсягу знань та їх загальний розумовий розвиток. Виконання завдань даного характеру сприяє і розвиває творчі, логіко-інтелектуальні здібності учнів, поліпшує швидкий розвиток пам'яті та формує навички самоосвіти [14, ст. 25].

Тому, як кажуть лінгводидактики, необхідність використання ситуативних завдань з розвитку мовлення у середній школі пов'язана із соціальними потребами, бо володіти українською мовою повинні не тільки етнічні українці, а і представники інших національностей, які за тих чи інших умов проживають на території України. Ситуативні завдання допоможуть

учням не просто вивчити українську мову, а й навчитися використовувати її, як засіб спілкування і комунікації у соціумі.

У працях відомих мовознавців і педагогів Ф.Буслаєва, О.Сухомлинського, К.Ушинського, Т.Шелехової, Л.Паламар розглядалася проблематика формування мовних навичок у середній школі.

Розвитку мовлення учнів сьомих класів присвячені наукові роботи І. К. Білодіда, Р.О. Будагова, І.К. Кучеренка, Т.М. Скольницьої, В.С. Ващенко, В.В. Виноградова, І.Л. Холковської, А.П. Ковалю, Л.М. Паламара, Л.Б.Попова, Є.Д. Чака та ін. Проблематикою психологічної основи мовлення вважали Б. Ф. Баєв, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, І.О. Синиця та інші. Мова є не лише засобом спілкування, а й осередком духовної культури народу, головним виявом національної та особистісної самосвідомості. Тому сучасні підходи до вивчення рідної мови приділяють велику увагу розвитку усної та письмової мови, фонологічної культури особистості. Це виграє від комунікативного підходу до вивчення української мови у середній школі. Першочерговою метою завдань, що спрямовані на комунікацію, є використання під час мовлення певних мовних одиниць. Завдання ситуаційного характеру є одним із найперших комунікативно орієнтованих видів роботи на уроках із розвитку мовлення. Про це ми дізнаємося в роботах Г.М. Іваницької, В.І. Капіноса, Г.Т. Шелехової та інших.

Зауважимо, що ситуативні завдання із розвитку мовлення для сьомого класу, що передбачають комунікативний підхід, передбачають оптимальний вибір методів навчання. Великої користі можуть приносити методи моделювання мовлення учнів, що співіснують поруч із традиційними шкільними імітаційними методами для опанування усним та писемним мовленням. Цей підхід реалізується саме у ситуативних завданнях, які беруть за основу залежності висловлювання, їх мовне оформлення від комунікативної ситуації. Оскільки вчителі розвивають в учнів уміння співвідносити зміст і форму своїх комунікативних навичок із мовленнєвими

ситуаціями, то такі завдання відповідно тренують здатність мислити, здійснюють формування вмінь вибирати найдоцільніший та найефективніший із всіх варіантів мовний матеріал мовного матеріалу для будь-якої мовленнєвої ситуації.

Всупереч всім досягненням методистів-мовознавців з розвитку мовлення, теорія і практика набуття мовленнєвих вмінь та навичок з допомогою ситуативних завдань потребує покращення у майбутньому. Адже в наявних дослідженнях розглядаються лише окремі аспекти проблеми й торкаються вони методики викладання іноземної або російської мови як рідної. Недослідженими залишаються питання, пов'язані з методикою систематичного використання ситуативних завдань на уроках української мови з розвитку мовлення учнів; не з'ясовані критерії їх відбору і значення даної роботи в навчальному процесі; не визначена тематика ситуативних завдань.

Таким чином, важлива роль ситуативних завдань, недостатня вивченість цієї проблеми в практиці шкільного навчання, і зокрема, необхідність створення ефективної методики визначили актуальність теми та її вибір [39, ст. 32].

Об'єктом дослідження є розвивання мовленнєвих умінь та навичок учнів 7 класів за допомогою використання ситуативних завдань.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та прийоми, методи та засоби роботи над розвитком мовлення семикласників, використовуючи та добираючи ситуативні завдання на уроках української мови.

Мета даного дослідження полягає у створенні наукового обґрунтування та експериментального апробування методики роботи з розвитку мовлення учнів 7 класу з використанням ситуативних завдань.

Для досягнення цілей дослідження були визначені наступні завдання:

1) теоретичний аналіз досліджуваного питання, зображеного в науково-методичній літературі;

2) аналіз теми дослідження та практичне впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах;

3) використовувати ситуаційні завдання для визначення рівня сформованості мовних навичок;

4) розробити оптимальну контекстну систему завдань із розвитку мовлення для 7 класів та експериментально перевірити ефективність розробленої методики.

Для розв'язання поставлених завдань ми застосували такі **методи дослідження:**

теоретичні – аналіз і синтез філософської, педагогічної, психологічної та методичної літератури з теми дослідження; аналіз чинних програм і підручників з української мови та досвіду роботи вчителів у школах країни; зіставлення та узагальнення даних з проблеми дослідження; вивчення шкільної документації [33, с. 14];

емпіричні – спостереження та оцінення уроків з розвитку мовлення; тестове анкетування учнів та вчителів; системно-структурний метод моделювання ситуативних завдань; аналіз висловлювань (усних і письмових) учнів 7 класів; педагогічний експеримент [33, с. 15].

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення психолого-педагогічної літератури, досягнення вчених у галузі викладання мови, що передбачають активізацію пізнавальної діяльності учнів, вікова психологія, єдине вчення про мову, мовлення та мовлення, мислення, теорія мовлення, орієнтація на мовлення.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок. Список літератури нараховує 57 джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати, висновки наукової роботи були представлені у доповіді «Система роботи над розвитком мовлення у 7-х класах за допомогою ситуативних завдань» у

секційному дослідженні Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції «Пріоритети філологічної освіти», а також були викладені у збірнику наукових праць (Харковська К.Г. Система роботи над розвитком мовлення у 7-х класах за допомогою ситуативних завдань. Пріоритети філологічної освіти: зб. наук. пр. студентів, магістрантів філол. спец. вищ. навч. закл. Рівненщини, учнів відділ. філол. та мистецтвозн. РМАНУМ. Рівне-Острог: ФОП видавець Свинарчук Р.В., 2022. Вип.10. С.32-35.)

РОЗДІЛ 1. СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ В ТЕОРІЇ НАВЧАННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ

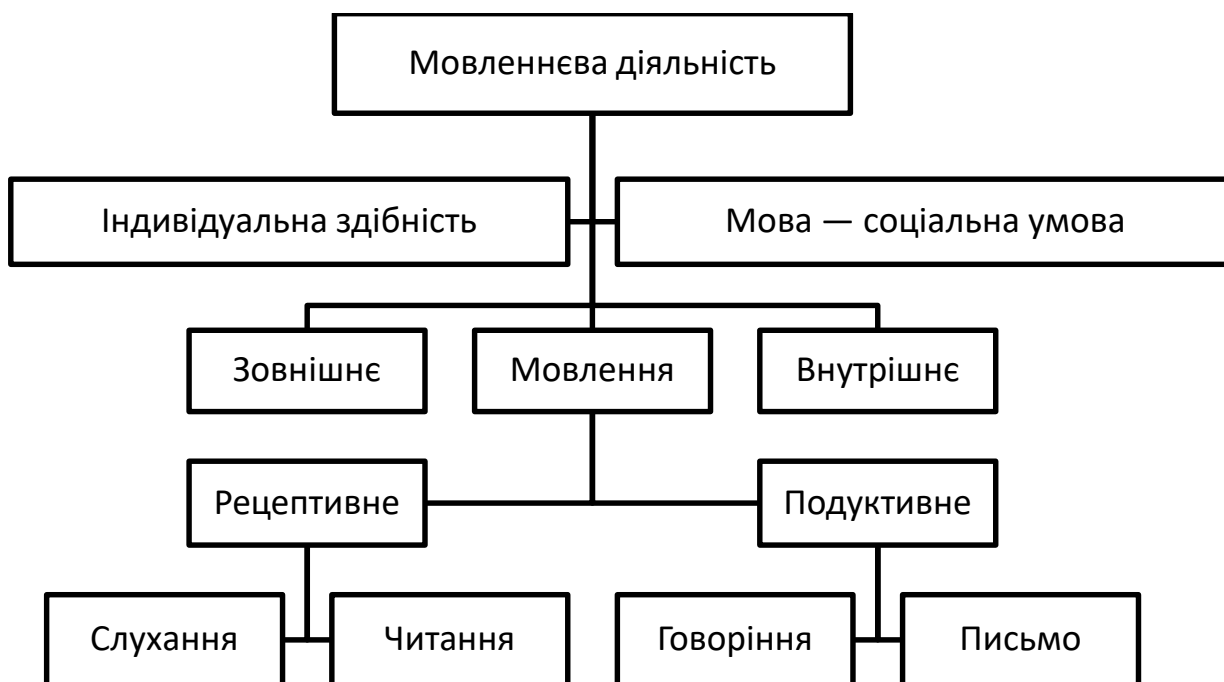
1.1. Психологічні основи формування комунікативних навичок школярів

Аналізуючи психологічні основи комунікативної компетенції учнів, ми помітили, що навчати учнів української мови можливо лише на основі мислення, уваги, вміння спостерігати мовні факти, і явища. Такі дії та процеси вивчає педагогічна психологія. Це допомагає визначити найефективніші методи та форму навчання, обґрунтовує систему словникової роботи вчителя з урахуванням вікових та особистісних особливостей учнів. Педагогічна діяльність охоплює важливу частину людського організму – мозок, інтелект, навчання, інтелектуальну основу освітнього суспільства. Якщо людина опанувала мову, вона заволодіє духовним походженням свого народу, а значить – зможе служити йому, примножуючи його матеріальну та культурну цінність.

Мова і мовленнєва діяльність є основою людської свідомості й мислення. Мовлення розглядається як процес, за допомогою якого люди використовують мову для власних цілей спілкування, і також присутність мови в мовленнєвій діяльності, в актах сприймання і розуміння під час аудіювання, читання, говоріння і письма.

Мовленнєвий розвиток базується на теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський), теорії поетапного формування розумових дій (П. Гальперін), даних психолінгвістики про співвідношення системи мови і мовної спроможності людини (О. Леонтьєв), теорії формування мовної особистості (Ю. Караулов) [24, с. 41]. Структуру мовленнєвої діяльності покажемо схемою (*Схема 1*)

Схема 1. Мовленнєва діяльність

Словесна діяльність зображує розвиток і вираження розумової діяльності людини, її інтелекту та емоцій і вважається сукупністю психофізіологічної діяльності людини, спрямованої на сприйняття й розуміння мовлення чи мовлення, вироблених в усній та письмовій формах. Вивчення української мови можливе лише на основі розумової діяльності. Учні розвивають свої презентаційні навички, порівнюючи факти, синтезуючи, узагальнюючи, утверджуючи та абстрагуючи факти. Ці дії на уроках з української мови не тільки організують забезпечення знань, умінь і навичок, а і допомагають сприянню розвитку психолого-лінгвістичних здібностей учнів. На зв'язок цих процесів вказують І. Павлов, І. Сеченов, К. Ушинський.

Освітня діяльність учнів визначається ціллю і мотивом. «Поняття діяльності треба пов'язувати з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває» [12].

Розуміння й перцепція є основними психічними процесами розумової діяльності людини під час навчання мови і моделювання мовленнєвих умінь і навичок.

Дані психічні процеси відбивають бачення дійсності, усвідомлення її як прямо, так і побічно, тобто за допомогою мови й мовлення. Сприйняття й зображення уяви є першим кроком до сприймання, за яким слідує осмислення і розуміння.

Відчуття і сприймання є базовою із кроків до розвитку мовлення. Це особлива властивість психології людини наслідувати й відбивати дійсність, яка може бути реалізована безпосередньо за допомогою мови. Очевидним стає те, що ретельне засвоєння теоретичних відомостей неможливе без розвитку мислення учнів. Дослідження показали, що після первинної перцепції навчального матеріалу, як би добре він не був пояснений, учні продовжують запам'ятовувати й повторювати правила, але не мають про них точного уявлення. Перцепція вимагає сприймання того, що ми почули або прочитали. Наслідком стає перебіг формування поняття.

Психологи у навчальній діяльності розрізняють дії (процеси, підпорядковані цілям), і операції (способи, якими здійснюється дія). Як вказує О. Леонт'єв: «Операція являє собою зумовлену суть дії, але вона не тотожна з дією. Дія зумовлюється метою, операція залежить від умов, у яких ця мета визначена» [32, с.78].

Кожна дія складається з чотирьох етапів: визначення, планування, виконання і контроль. Ці етапи складають становлять навчання. (Схема 2)

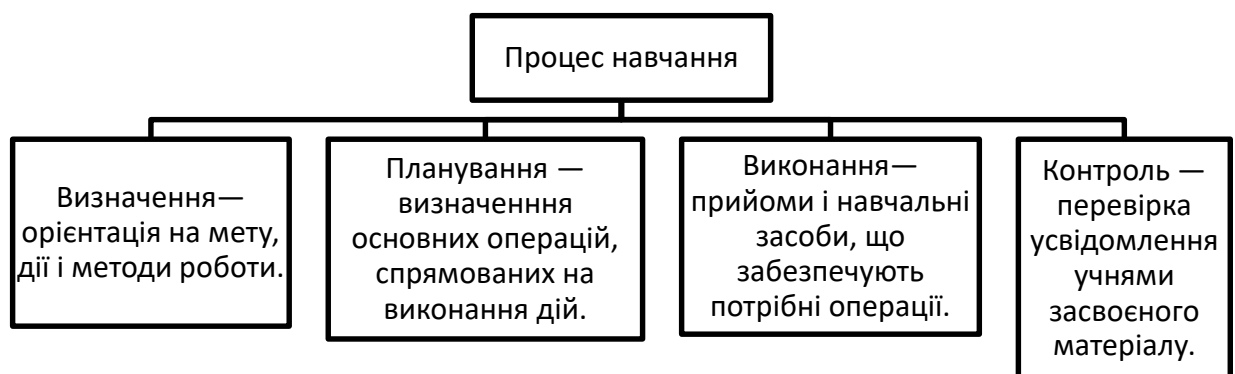

Схема 2. Процес навчання

Головною ознакою цього поняття і правила, є його загальність і абстрактність. Щоб поняття було усвідомленим і зрозумілим, його вивчення має бути змістовним.

Розглянемо рівні засвоєння мовного матеріалу: 1) сприйняття, запам'ятовування й відтворення матеріалу, поясненого вчителем; 2) постійне повторення матеріалу за певною схемою на базі знань, що стали усвідомленими; 3) знання здобуваються шляхом виконання вправ і розв'язування задач у міру набуття учнями досвіду творчої діяльності. Здобуття знань на всіх трьох рівнях завжди взаємопов'язане, і кожен наступний рівень характеризується поглиблення знань, більшою цілісністю, усвідомленістю та ефективністю. Опанувати іншими елементами вивчення мови під час удосконалення знань можна, особливо за діяльності другого рівня та творчого мислення – третього рівня.

Описаний критерій до освітнього процесу також потребує включення пізнавальних можливостей учнів, розвитку мислення, яке реалізується у формі мовлення.

Тому ми виділяємо основні психологічні передумови для здобуття знань і розвитку навичок спілкування:

- позитивне ставлення учня до процесу навчання (зацікавленість предметом, постійна увага, непорушний ритм навчальної роботи);
- процес безпосереднього сприйняття матеріалу (в мові – це словесно-схематична та наочна робота, ТЗН, контекст);
- процеси мислення (конкретного та абстрактного, активізація поняттєвого та творчого мислення, сприйняття, осмислення й оцінювання власних знань);
- здатність запам'ятовувати та зберігати набуту інформацію, відтворювати шляхом розпізнавання особистих мовленнєвих здібностей.

Ці психологічні передумови гарантують розвиток мовної особистості, сприяють формуванню мотивації навчальної діяльності, спонукають учнів до опановування теорією мови та активної мовлення.

Серед мотивів навчання найголовніші такі:

- суспільно-політичні (державність української мови, обов'язок учня вчитися в школі);
- професійно-ціннісні (професійне навчання здійснюється державною мовою);
- мотив соціального престижу, громадського обов'язку;
- комунікативні мотиви (потреба спілкуватися українською мовою);
- мотиви, пов'язані з потребою самоудосконалення, самовиховання;
- мотив поваги до учителя;
- утилітарні мотиви (потреба в знаннях мови як засобу досягнення певних життєвих вигод);
- мотиви тривожності, відповідальності (не підвести клас, боязнь одержати низький бал) [56, с. 49].

Сучасна освіта виводить базові знання та вміння до третього рівня опановування мовою, що є умовою розвивального навчання. Розвивальне навчання – це процес здобування знань, у якому метод навчання реалізує розвиток репродуктивних здібностей, щоб учні могли швидко здобувати знання, навички та вміння.

За дослідженнями психологів, можна зробити висновок, що найефективнішим є те навчання, у якому створюються найкращі умови навчання, за умови, коли поставлена мета досягається за мінімального часу і зусиль. Обумовлення навичок стимулює вибір способів засвоєння матеріалу, під яким слід розуміти сукупність структурно-пізнавальних процесів, що сприяють виникненню понять, умінь і навичок. Рівні засвоєння знань і

формування умінь та навичок визначаються за ступенем усвідомлення й узагальнення вивченого. Важливим чинником цього процесу є розвивальне навчання, що стало невіддільним компонентом технології сучасного уроку мови [15, с. 19].

Теоретична, практична діяльність учнів є важлива у розвивальному навчанні. На це зважали такі дослідники, як Л.Виготський, П.Блонський, вказуючи, що при цьому особлива роль віддається учням. Тому розвивальне навчання учнів і мисленнєва діяльність досить велику роль відіграють у сприйманні та засвоєнні мовного матеріалу і насамперед формують комунікативні навички учнів.

В залежності від того, на якому рівні організовано навчальну діяльність учнів на уроках української мови залежить певне посилення дієвості учнів і навчального процесу. Це поліпшує збільшення трудової діяльності учнів, на яку витрачається певна кількість часу. З цього учені роблять висновок, що чим більше і активніше учні працюють на уроках, тим вище можна оцінювати їхню діяльність і дієвість виконаної роботи.

Велику роль для заходів, які спрямовані на посилення і збільшення дієвості має діяльнісна орієнтація учителя, його вміння залучити учнів до виконання завдань, спрямованих на формування мовленнєвих умінь і навичок.

1.2. Специфіка ситуативних завдань у світлі психолінгвістичної теорії

У процесі аналізу психологічних та педагогічних праць, які присвячені вивченню специфіки ситуативних завдань, з'ясовано, що навчальна діяльність охоплює ряд структурних елементів, серед яких виділяють: навчальні завдання, дія, контроль і оцінка (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, А.К.Маркова); дії з опановування узагальненими прийомами керування навчальною діяльністю, системою знань, умінь, навичок (О.М.Кабанова-

Міллер) та ін. Головною думкою всіх досліджень є те, що основу навчання складає навчально-пізнавальна діяльність як компонент змісту освіти [11, с. 109].

Як зазначається в дослідженнях психолінгвістів, навчально-пізнавальна діяльність є аспектом процесу навчання, який розглядається в педагогічній взаємодії «викладання-учіння» (взаємодія учня зі змістом освіти), спрямованої на досягнення пізнавальних і практичних цілей і потреб і реальних навчальних можливостей для учнів. Структурний аналіз цієї взаємодії показує, що вона включає пізнавальні ситуації, об'єкти, суб'єкти, галузі досвіду, пізнавальні засоби та когнітивні результати. Ці структурні елементи складають відносно замкнутий цикл навчально-пізнавальної діяльності. Людина пізнає світ через ознайомлення з різноманітними ситуаціями довкілля. При цьому мета діяльності людини реалізується через завдання, що є суб'єктивним прообразом тієї ситуації, з якої воно виникло [11, с. 110]. Метод засвоєння навчального змісту за допомогою навчальних завдань має соціальний характер, тобто в навчальних завданнях є прототипи в об'єктивній реальності, тобто завдання як спосіб набуття соціального досвіду.

У нашій роботі, ми аналізуємо суть ситуативного завдання на основі робіт психологів (М.О.Данилов, О.М.Леонт'єв, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, Н.О.Менчинська, С.Л.Рубінштейн та ін.), педагогів-лінгвістів (А.М.Алексюк, В.С.Ільїн, І.Я.Лернер, Л.Л.Момот, М.С.Скаткін, Г.І.Щукіна та ін.) [15, с. 21].

Аналізуючи літературу, можна стверджувати, що ситуативні завдання виконують важливу роль у навчальному процесі стосовно учнів сьомих класів. Тому робота над розвитком мовлення дітей повинна містити ситуативні завдання. Базовими дослідженнями для доведення доцільності застосування таких завдань стали роботи В.І.Капінос, Т.О.Ладиженської, О.О.Леонт'єва, І.О.Синиці, М.Г.Стельмаховича, В.О.Сухомлинського та ін.

На основі психолінгвістики вчені розробили теорію мовленнєвої діяльності, згідно з якою розглядається модель мовленнєвої продукції, однією з яких є мовленнєва ситуація, що включає: місце спілкування (формальна чи неформальна ситуація), адресат мовлення (один чи декілька), мету (спілкування, повідомлення, вплив на одержувача), метод (усне чи писемне мовлення) та ін. [15, с. 23].

На основі аналізу методичних розробок, визначено принципи мовленнєвої спрямованості навчального процесу, індивідуалізації мовленнєвої діяльності тощо, методи (комунікативний, спостереження учнями за особливостями мови, діалоги, мовні експерименти та ін.), методи читання або слухання тексту, мовний аналіз зразків текстів та ін., і засоби (наочності, дидактичного матеріалу тощо) навчання для сприяння розвитку мовленнєвих умінь учнів шляхом використання ситуативних завдань.

Варто зазначити, що використання педагогом ситуативних завдань з розвитку зв'язного мовлення значно підіймають зацікавленість до вивчення матеріалу, показує шляхи практичного застосування теоретичних знань. Використання ситуативних завдань позитивно впливає на результати навчального процесу та на результати мовленнєвої діяльності учнів.

Найефективніші умови для реалізації методів вдосконалення мовлення учнів відтворюються тоді, коли навчання відбувається у природному мовному середовищі й це певною мірою забезпечує свідоме ставлення до власного мовлення та покращує мотивацію учнів.

Сучасна методика навчання української мови повинна стимулювати самостійне творче мислення учнів, спираючись на його практичний досвід. Педагогічна база уроків української мови й літератури дає великий потенціал для вивчення внутрішнього світу учнів, їхньої особистості, а насамперед взаємозв'язку мислення і мовлення, які діють у навчальній діяльності і формуються в усному, писемному та внутрішньому мовленні школярів, у їхній зацікавленості; потребах і мотивах, їхньому мисленні, уяві

й почуттях. Вдало підібраний навчальний матеріал, з урахуванням вище перерахованих потреб, підштовхує учнів до мотивації самоосвіти та навчання застосовувати набуті уміння і навички на практиці [44, с. 24].

Навчальний процес має підсилити думку школяра завдяки використанню різноманітних творчих робіт, які поєднуються із вивченням синтаксису, фонетики, лексики, морфології тощо. Дані вправи мають стати ваговою частиною роботи, яка має бути спрямовна насамперед на вироблення навичок розмовляти рідною мовою, якісно і грамотно висловлювати власні думки.

1.3. Дидактичні й методичні аспекти розвитку мовлення засобами ситуативних завдань

Розкриваючи питання дидактичних та методичних аспектів розвитку мовлення засобами ситуативних завдань, варто зазначити, що зміст навчання української мови в основній школі відповідно до навчальної програми містить все, що становить цілісність засвоєння мовленнєвих знань, теорії мовленнєвої діяльності, процесу розвитку регульовального, оптимізувального та доцільного використання мовних засобів у різноманітних сферах (особистісних, освітніх, професійних, культурних, наукових тощо) та ситуаціях спілкування.

Тому комунікативна спрямованість навчання вимагає формування власних комунікативних навичок, вміння точно й лаконічно висловлювати свої думки, демонструвати високий рівень освіти, вміти уникати комунікативних невдач, турбуватися про якість та ефективність власного мовлення. Мовна особистість, за словником-довідником з української лінгводидактики, – це «мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до

рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків спілкування літературною мовою» [16, с. 24].

Особливо помітно це, коли учень намагається добирати слова чи словосполучення в усному чи писемному мовленні, корегує власне або чуже висловлювання, самостійно творить текст. Тому, на нашу думку, для якісної підготовки повноцінного комуніканта, крім опанування мовної теорії, необхідно вчити школярів орієнтуватися в конкретних мовленнєвих ситуаціях, відповідно до них добирати мовні засоби, засвоювати норми культури поведінки з урахуванням невербальних засобів (жести, міміка, «мова» очей тощо) та екстралінгвістичних факторів (національно-культурні традиції, ситуативна конкретність, спрямованість тощо). Мовленнєва ситуація може бути природною (наприклад, діалог у класі) і, на думку вчених, може створюватися штучно з метою розвитку комунікативних умінь і навичок [33, с. 15].

Це сприяє використанню мовленнєво-ситуативних завдань, які надають вправам мовленнєвої спрямованості й допомагають об'єднати мовну, мовленнєву та соціокультурну змістові лінії, зробити процес навчання мови планомірним і вмотивованим. Оскільки учні середніх класів вже обдумують майбутню професійну діяльність, то важливим для вчителя є використання різноманітних ситуативних завдань, які охоплюють коло зацікавлень учня; моделюють ситуацію спілкування тієї чи іншої професії та зміні ролей (рольові ігри), окреслюють частини мовленнєвої діяльності, використання елементів інтерактивних методів й інноваційних засобів навчання, що створюють умови для активного засвоєння мовного матеріалу, розвиток комунікативних навичок учня.

Таким чином, під комунікативним завданням розуміємо форму взаємодії (спілкування) комунікантів, які генерують і виробляють висловлювання (тексти, висловлювання) та інтерпретують їх. В основі мовленнєвих вправ лежить ситуація, як головна складова спілкування. У

дослідженні ми будемо використовувати синонімічні поняття – комунікативні та мовленнєво-ситуативні вправи, а власне ситуативні будемо відносити до комунікативних, бо крім мовленнєвих і навчальних ситуацій вони прогнозують наявність мовленнєвих актів спілкування. Особливістю методики застосування мовленнєво-ситуативних вправ і завдань у середній школі є застосування текстів наукового характеру, та прогнозування належним чином до поставленої навчально-мовленнєвої ситуації і результату мовної комунікації – діалогічне або монологічне висловлювання – науковий дискурс певного типу і жанру. Функції, уміння і навички діалогічного і монологічного мовлення, можна розглянути у таблиці. (Таблиця 1)

Діалогічне мовлення	Монологічне мовлення
Процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування.	Орієнтуйтеся безпосередньо на співрозмовника або аудиторію.
Виконує такі комунікативні функції: <ul style="list-style-type: none"> • запит (повідомлення інформації); • пропозиція (прийняття або неприйняття); • взаємопереконання; • обмін думками 	Виконує такі комунікативні функції: <ul style="list-style-type: none"> • інформативну; • впливову; • експресивну; • розважальну; • ритуально-культурну
Завжди вмотивоване, ситуативне, емоційно забарвлене, має двобічний характер	Має односпрямованість (не розраховане на безпосередню відповідну реакцію), зв'язне (зв'язність думки, що виражається в композиційно-смісловій єдності

	тексту) та зв'язність мовлення – володіння мов ними засобами міжфразового зв'язку.
<p>Уміння і навички говоріння у процесі діалогу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • продемонструвати обізнаність за обговорюваною темою; • досягати комунікативної мети; • аргументувати висловлені тези; • спростовувати хибні думки співрозмовника 	<p>Тип монологу залежить від комунікативної функції та характеру логіко-синтаксичних зв'язків між реченнями: опис, розповідь, розповідь, інформація, міркування, переконання, роздум.</p>

Таблиця 1. Діалогічне і монологічне мовлення

Так, дискурс це ні що інше, як «текст у дії». У ньому показується ставлення комуніканта до повідомлення, урахування адресата мовлення, мовного оточення, умов спілкування тощо. Таким чином, «текст – це те, що є продуктом мовлення, а дискурс – це текст, що реалізується через мовлення в поєднанні з позамовними реаліями» [49, с. 23].

Науковий дискурс певного типу і жанру як результат спілкування являє собою усне чи писемне мовлення, скероване на розв'язання певних проблем, які близькі учням середньої школи. Але, якщо спостерігати зі сторони психології, то вважається, що це є динамічно структурована мовленнєво-мислительна діяльність групи суб'єктів комунікативної діяльності.

Лінгводидактична база утворення вмій і навичок мовлення відбита у працях відомих лінгводидактиків та педагогів Ф.І. Буслаєва, І.І. Срезневського, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського. Наукові роботи щодо підвищення мовленнєвої культури учнів присвятили В.С. Ващенко, В.

В. Виноградов, А.П. Коваль, Л.М. Паламар та ін. З психологічної сторони мовлення розглядалося Б.Ф. Баєвим, Г.С. Костюком, І.О. Синицею та ін.

Мова – соціально унікальне явище. Це засіб спілкування, пізнання і впливу, осередок духовної культури народу й основна форма вираження національної та особистісної самосвідомості. Сучасні методи навчання рідної мови надають великого значення розвитку усної та писемної мови, мовлення та культури особистості. Цьому сприяє, зокрема, вивчення методів комунікативної діяльності у вивченні рідної мови. Основна мета комунікативних завдань – використання певних мовних одиниць у процесі мовлення. Одним із комунікативно орієнтованих видів роботи є ситуаційні завдання. Про це ми читаємо в роботах Г. М. Іваницької, В. І. Капіноса, Г. Т. Шелехової та інших.

Комунікативний підхід до розвитку мовлення вимагає від вчителя найкращий вибір методів навчання. Велике значення та впровадження в школах має метод моделювання мовлення, який розвивається поряд із традиційним шкільним імітаційним методом опановування усним та писемним мовленням. І його основна реалізація полягає у ситуативних завданнях, що передусім ґрунтуються на залежності висловлювання, його мовного оформлення від мовленнєвої ситуації. Завдяки цим завданням, розвиваючи в учнів вміння узгоджувати структуру та форму власних висловлювань з мовленнєвою ситуацією, формується вміння обирати найкращі варіанти мовного матеріалу до будь-якої мовленнєвої ситуації й дисциплінується мислення.

Комунікативний підхід визначає найважливіше завдання уроку мови – його орієнтація на мовлення, на мову як засобу спілкування. У практиці реалізації комунікативних ситуативних вправ навчальним завданням є створення мотиваційної основи для використання в мовленні конкретних мовних одиниць, а навчальною метою – використання необхідних мовних

одиниць. Комунікаційні вправи проводяться за допомогою ситуативних завдань для розвитку мовленнєвих навичок учнів.

Вчителю, у процесі створення методичної бази ситуативних завдань потрібно насамперед звернути увагу на те, що мовленнєві ситуації мають підштовхувати учнів до власних роздумів у висловлюванні і породжувати потребу у спілкуванні. Типологія і жанрова тематика завдань повні бути подібними до ситуацій живого спілкування.

При створенні таких ситуацій спілкування повинні бути враховані такі критерії:

- тема висловлювання (потрібно пропонувати ті теми, які актуальні зараз учням 7 класу);
- характерні особливості висловлювання, які пропонує вчитель (учні мають знати про таку форму, жанр, композицію тексту і бути поширені у мовленнєвій діяльності)
- специфіку методів і засобів, які використовуються (вчитель має створити таку ситуацію, щоб учень захотів поділитися своїми думками чи враженням)

Змодельовані завдання мовленнєвих ситуацій можна умовно розділити на реальні і уявні.

Уявні можуть утворюватися за допомогою:

- за допомогою словесних роз'яснень (вчитель може вводити їх у процесі бесіди або записати на диск);
- за допомогою наочності (репродукції картин, ілюстрації, фотографії, уривки з кінофільмів, які допомагають ввести учнів в умови, які вони повинні враховувати при підготовці висловлювання);
- через залучення учнів у рольову гру (під час гри кожен учасник отримує вигадане ім'я, соціальну роль; рольова гра створює мотивацію, близьку до природної, збуджує інтерес, підвищує емоційний рівень учнів; використання рольових ігор найбільш ефективно в процесі засвоєння норм

мовного етикету та розвитку монологічних і діалогічних умінь) [42, с. 13-14].

Створюючи ситуацію, необхідно враховувати життєвий досвід учнів та їх хобі або ж специфіку класу, в якому вони навчаються. Для кожного випадку вчитель повинен спрогнозувати для себе, як кожен з учнів відтворить ту чи іншу ситуацію на уроці. Мовні ситуації для учнів 7-х класів можуть добиратися із випадків повсякденного життя або ж на основі прочитаних текстів. Оскільки для психологічного розвитку семикласників характерне розвинене абстрактне мислення і в них є здатність спостерігати за поведінкою і діяльністю інших людей, оцінювати свої дії та робити висновки, то саме ситуативні завдання з розвитку мовлення можуть базуватися саме на цих складових. Також у 7 класі учні можуть самостверджуватися, припинювати інших, бо саме у цей період в них змінюється самооцінка, тому, виходячи з цих особливостей, варто створювати ситуації, щоб не пробуджувати ще більші конфлікти серед учнів, а навпаки захоплювати всіх спільною справою.

Досить вагомим є те, щоб інформацію, яку подає вчитель, легко сприймали учні. Щоб реалізувати це, потрібно зважати на найважливіші складові мовних ситуацій і формулювати ситуацію стисло і зрозуміло.

Метою ситуативних завдань з української мови є формування культури спілкування учнів під час вивчення будь-якої теми, що підтверджує аналіз методичних матеріалів.

З огляду на це можна визначити такі види ситуативних завдань, спрямованих на формування культури спілкування:

- ситуативні завдання на попередження лексичних, морфологічних, синтаксичних помилок у висловлюваннях учнів, які передбачають відпрацювання правил користування мовою, її лексикою, фразеологією, фонетикою, орфоepією, вироблення стійких граматичних навичок, умінь стилістично правильно користуватися синтаксичними конструкціями та ін.;
- ситуативні завдання, спрямовані на попередження орфоepічних

помилку, що сприяють вдосконаленню орфоепічних вмінь і навичок учнів;

- ситуативні завдання з мовного етикету, що передбачають аналіз готових висловлювань, що мають формули ввічливості, вибір, підбір, заміну засобів вираження ввічливості, розігрування мовних ситуацій;

- ситуативні завдання на основі висловлювань, що сприяють розвитку вмінь оцінювати, логічно мислити, узагальнювати й наводити приклади;

- ситуативні завдання на трансформацію та моделювання висловлювань (наприклад, за назвою діалогу припустити, яким буде його зміст; спробувати відновити пропущені репліки тощо);

- ситуативні завдання на розвиток діалогічного мовлення учнів (1) за поданими репліками; 2) відповідно до запропонованої ситуації) [10, с.25].

Ситуативні завдання дуже різноманітні за своєю структурою, тому можуть відрізнятися один від одного не тільки за змістом, а й за формою. Форми ситуативних завдань можна подати за допомогою схеми. (Схема 3)

Схема 3. Форми ситуативних завдань

Створення висловлювань, можуть реалізуватися за підготовчих ситуативних завдань, а також бути складовою частиною для створення

висловлювання. Проблемо-ситуативні завдання – це особливий вид завдань і він вимагає підготовки учнів до виконання.

Ситуативні завдання реалізуються в конкретній послідовності з огляду на тему уроку, його змісту, етапу, підготовки учнів, класу. Вчитель може використовувати у своїй діяльності додаткові засоби, такі як таблиці, презентації, ілюстрації, відеофрагменти, лексичний матеріал, які будуть слугувати для учнів допоміжним матеріалом, при умові, якщо в них недостатньо сформовані мовленнєві вміння.

Мовленнєва ситуація – це середовище й умови спілкування, ставлення мовця до слухача та загальний напрямок мовлення. Ситуація, в якій оратор вступає в мовлення з власної волі, називається природною мовленнєвою ситуацією. Якщо дитина входить у мовлення так, як бажає вчитель, то це є ситуація більш умовна чи навчальна, стимулювальна. Крім цього, слід додати, що ситуація може визначатися такими основними факторами: соціальним статусом людини, її роллю як суб'єкта спілкування, діяльністю та моральними нормами, які виконує людина. У комунікативному навчанні необхідно використовувати всі можливі види діяльності учнів і спільно з ними розвивати їхнє мовлення.

Таким чином, під мовленнєвою ситуацією розуміють динамічну систему учнівських відносин, яка завдяки власного відбиття у свідомості викликає потреби особистості в цілеспрямованій мовленнєвій діяльності та підтримує її.

Ситуаційний принцип поєднується з виконанням ситуативних вправ – виконання таких словесних завдань залежить від характеру уявної (або зумовленої) словесної ситуації. Основна особливість ситуативної практики полягає в тому, що існують словесні стимули, які викликають словесні реакції учнів, що визначають вибір мовних одиниць.

Основним способом розвитку цих загальних (комунікаційних) навичок є створення мовленнєвих ситуацій:

1) зосередженість на формувальному етапі авторської думки, що стимулює прагнення до самовираження та викликає видиму думку предмета мовлення;

2) ознайомити учнів із контекстом мисленнєвого процесу, тобто процесу мотивації творчих монологів шляхом наслідування, що вимагає конструктивної діяльності з творчими елементами та планування власної побудови творчого самовираження (колективного, групового, індивідуального).

Мета системи ситуативних завдань – формування основних комунікативних умінь:

- 1) орієнтуватися в спілкуванні;
- 2) планувати та створювати власні висловлювання відповідно до ситуації спілкування;
- 3) підбирати мовні засоби, що відповідають окресленій ситуації;
- 4) досягати зрозумілості та чіткості мовлення.

Основним змістом є напрямок на розвиток зв'язного мовлення, формування мовленнєвих понять, характерні особливості усного та писемного мовлення, види мовленнєвої діяльності, спілкування, які органічно включають ситуаційні завдання як обов'язкові елементи.

Спосіб навчання має бути комунікативно-діяльнісний, з одного боку, бо він створює умови для спілкування, засвоєння понять у процесі спілкування, з метою спілкування, а з іншого боку, формує навички всіх видів мовленнєвої діяльності.

Методи – комунікативні, продуктивні та творчі; побудова висловлювань різних жанрів, типів і стилів з акцентом на конкретні комунікативні умови.

Основними засобами є ситуаційні завдання, які використовуються в певному порядку з урахуванням теми, змісту, етапу уроку, підготовки до уроку; допоміжними засобами є словникова підтримка з боку вчителя та

літератури, бланки, пам'ятки, доступні для учнів із середнім і низьким розвитком мовлення.

Наприклад, ситуація спілкування:

Ти – мовець.

Однокласники – отримувачі мовлення.

Тема висловлювання – «Інформаційні технології – базова система сучасного існування у світі»

Мета – переконливо продемонструвати і довести власну думку про те, що люди ХХІ століття не можуть існувати без підтримки інформаційних технологій.

Форма викладу – усний монолог.

Тип мовлення – роздум.

Додатковий лексичний матеріал: *інформаційні технології, світ без інтернету, вплив гаджетів на зір, професія програміста, важливість комп'ютера і сучасному світі тощо.*

Отже, до ситуативних завдань ми будемо відносити завдання з розвитку мовлення, які чітко окреслюють ситуацію спілкування, називаючи всі його компоненти: тему, мету, об'єкт мовлення, мовця, комунікативне середовище тощо.

Створення системи вправ та завдань з розвитку зв'язного мовлення – непросте завдання. Необхідно враховувати декілька факторів: розвиток комунікативних навичок (розуміння тем і основних думок, добір і систематизація матеріалів, реалізація ідей, удосконалення письма), володіння усним і письмовим висловлюваннями, типами й стилями мовлення. Все це зумовлює різноманітність навчальної роботи. Однак розв'язання різноманітних проблем не є послідовним – його потрібно вирішувати комплексно.

Особливу роль у створенні системи розвитку зв'язного мовлення відіграють вправи, спрямовані на розвиток і вдосконалення мовленнєвих навичок.

Усні та письмові роботи з розвитку мовлення є першочерговим показником мовного розвитку учнів сьомого класу.

У сучасних умовах необхідно розглянути проблематику створення та вдосконалення практичної частини навчання всіх комунікативних навичок.

Розрізняють вправи за такими показниками:

1. За характером діяльності учнів:

- репродуктивні – зв'язані з відтворенням набутих знань;
- продуктивні – з елементами творчого процесу.

2. За навчальною метою:

- розпізнавальні – вчать виявляти мовні явища за їх характерними ознаками;
- конструктивні – допомагають будувати різноманітні за структурою мовні одиниці;
- творчі – формують уміння самостійного висловлювання задуму.

3. Щодо тексту:

- без зміни мовного матеріалу;
- за зміною мовного матеріалу.

4. За змістом формування навичок мовлення:

- мовні;
- мовленнєві;
- комунікативні [40, 11].

Приступаючи до вивчення тем з розвитку мовлення, вчителі повинні враховувати те, що різнохарактерні вправи можуть впливати на мовлення учнів та їх вдосконалення зовсім по різному.

Елемент творчості завжди присутній у мовленні та навчанні. Тому існують різні види вправ на розвиток мовлення. Умовно їх можна розділити на дві групи:

1) вправи на виявлення вмінь спостереження й аналізу готового мовлення;

2) вправи, які потребують творчого опрацювання мовного матеріалу.

О.Біляєв та інші виділяють такі види вправ з розвитку мовлення:

1. Спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті.
2. Аналіз текстів різних типів і стилів мовлення.
3. Стилiстичне експериментування (синонімічні заміни в тексті).
4. Конструювання різних мовних одиниць (за моделями, схемами).
5. Редагування чужого і власного висловлювання [40, 11].

Орієнтовні завдання програми, в контексті опанування учнями 5-11 класів поняттями «мова і мовлення», розкриваються в таких темах: «Загальні поняття про спілкування та мовлення», «Основні правила спілкування». «Тема й основна думка висловлювання, вимоги мовлення, мовленнєві помилки й недоліки», «План готового тексту», «Стилi мовлення, типи мовлення» тощо [53]. Крім того, програма визначає такі види робіт: переклади, твори, ділові папери, газетні статті, доповіді на мовні теми, тематичні уривки, реферати, тези, виступи, рецензії, статті, доповіді, реферати, доповіді тощо.

Детального дослідження потребують вправи на побудову різноманітних мовних одиниць, які широко поширені у шкільній практиці й потребують удосконалення.

Навчальні матеріали, якими користуються вчителі, важливі для розвитку мовлення учнів. Систематичне використання текстових навчально-методичних матеріалів знайомить учнів з особливостями зв'язного висловлювання, допомагає зрозуміти авторське мислення (що важливо для розуміння художньої літератури) і створити власні висловлювання.

Сучасними методиками розроблено багато вправ і завдань для уроків зв'язного мовлення, які не тільки допомагають розвивати вміння визначати мовні поняття та явища, відтворювати мовні одиниці, а й розвивають навички літературної та мовленнєвої практики, написання текстів різних стилів і жанрів.

Лінгводидактики мають враховувати комунікативні ситуації, запроваджуючи творчі вправи, дослідницькі завдання, мовні спостереження та дослідження, мовні ігри, створюючи монологічні та діалогічні промови.

Ми робимо висновок, що якщо різні види вправ вирішують взаємозв'язок усної та письмової форм, то визначається логічне продовження мовного розвитку учнів, а також відбувається звернення до національно-патріотичного виховання і завдяки цьому підвищується рівень знань з розвитку зв'язного мовлення.

Моделюючи методичну базу ситуативних завдань, варто враховувати всі вищепераховані показники, а також не варто забувати про багатофункціональність завдань, які мають реалізуватися в визначенні мовленнєвої діяльності учня, опановуванні структурою, повторенні, контролі.

Під час моделювання мовленнєвих ситуацій визначна увага зосереджена на розвиткові монологічних і діалогічних навичок, що яскраво простежується вправами та ситуативними завданнями (*Додаток 1*).

Висновки до розділу 1

Основним завданням вправ з розвитку мовлення семикласників є забезпечення засвоєння літературних норм, розвиток уміння аналізувати й будувати тексти різних типів і стилів. Для цього необхідно використовувати завдання, що передбачають спостереження за мовними явищами, визначення їх у текстах, характеристику, аналіз, порівняння одних мовних явищ з

іншими. Такі вправи також передбачають аналіз тексту та доцільності використання в ньому мовних одиниць, їх співвідношення зі змістом і вираженням.

Найефективнішим є навчання, яке створює оптимальні умови за досягнення мети з найменшими витратами часу та зусиль. Обумовлюючи навички мотивують вибір способів засвоєння матеріалів і їх слід розуміти як сукупність структурних і пізнавальних процесів, що сприяють виникненню понять, умінь і навичок. Рівні засвоєння знань і формування умінь та навичок визначаються за ступенем усвідомлення й узагальнення вивченого. Важливим чинником цього процесу є розвивальне навчання, що стало невіддільним компонентом технології сучасного уроку мови.

Сучасні методики навчання української мови мають стимулювати самостійне та творче мислення учнів на основі їхнього практичного досвіду. Педагогічна основа програми з української мови та літератури відкриває великі можливості для вивчення внутрішнього світу учнів, їх особистості і, насамперед, взаємозв'язку мислення та мовлення, які діють у навчальній діяльності, що формується в усному, писемному та внутрішньому мовленні школярів, у їхній зацікавленості; потребах і мотивах, їхньому мисленні, уяві й почуттях. Вдало підібрані навчальні матеріали, враховуючи зазначені у нашій роботі потреби, спонукають учнів до стимулювання самоосвіти та навчання для застосування набутих умінь на практиці.

У процесі навчання слід зміцнювати розвиток мислення учнів шляхом використання різноманітних творчих робіт у поєднанні з вивченням синтаксису, фонетики, лексики, стилістики. Ці вправи мають бути важливою частиною роботи, а їх основною метою має бути вироблення навичок володіння рідною мовою та якісного та грамотного висловлення власних думок.

Створення системи вправ та завдань з розвитку зв'язного мовлення – непросте завдання. Необхідно враховувати декілька факторів: розвиток

комунікативних навичок, володіння усно та письмово висловлювати власні думки, типами й стилями мовлення. Все це зумовлює різноманітність навчальної роботи. Однак розв'язання різноманітних проблем не є послідовним – його потрібно вирішувати комплексно.

Особливу роль у створенні системи розвитку зв'язного мовлення відіграють вправи, спрямовані на розвиток і вдосконалення мовленнєвих навичок.

Усні та письмові роботи з розвитку мовлення є першочерговим показником мовного розвитку учнів сьомого класу.

У сучасних умовах необхідно розглянути проблематику створення та вдосконалення практичної частини навчання всіх комунікативних навичок.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що ефективному навчанню мовлення сприяє науковий дискурс, як один із засобів розвитку мовленнєвої діяльності сучасного школяра, його інтелектуального збагачення та комунікативного удосконалення.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА СИСТЕМА РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ У 7-х КЛАСАХ ЗА ДОПОМОГОЮ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ

2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці шкільного навчання

Основним напрямом роботи у формуванні діалогічних вмінь є створення ситуацій спілкування (максимально наближених до життєвих), у яких учні набувають навичок орієнтуватися в ситуації, вести діалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету та збагачуючи лексичний запас. При цьому варто враховувати, що робота із ситуативними завданнями буде ефективною за умови систематичного їх використання на уроках української мови. Залучення учнів до участі в мовленнєвій ситуації, наближеній до природної, допомагає уникнути формальності під час виконання мовленнєвих завдань, сприяє створенню невимушеної, творчої атмосфери на уроці [31, с. 4].

Потрібно визначити, що на сучасному етапі розвитку методики ситуативні вправи на уроках рідної мови слід розглядати не як здійснення мовленнєвих завдань, де можна щось дізнатися нове, а як особливий діалог між партнерами спілкування в комунікативній ситуації та моделюванні цієї ситуації.

Творець діалогу – мовець – має орієнтуватися передусім на адресата мовлення: у чомусь його переконувати, щось доводити, описувати, розкриваючи істотні ознаки предмета, явища, події, про щось розповідати так, щоб слухач одержав чітке уявлення про мету і зміст сприйнятого висловлювання [18, с. 108]. Потрібно підтвердити, що саме такий підхід до застосування ситуативних вправ допомагає у формуванні мовної особистості семикласника.

Мотивація – це одна із найважливіших складових у системі складання ситуативних вправ. Це належить до формування таких важливих комунікативних вмінь, як спілкування з однокласниками та однолітками, уславлення рідної мови, її багатства, які позитивно впливають на учнів під час складання власних висловлювань. Важливим складником є самостійна робота учнів, яка сприяє формуванню творчих здібностей і свідомості, зацікавленості у тих чи інших питаннях. Від стимулювання діяльності з боку вчителя, вміння уміло організувати навчальний процес залежить чи отримають учні насолоду від комунікативного процесу, а також чи буде в них бажання провести самоконтроль над помилками власного мовлення. Щоб змусити учнів активно спілкуватися на уроці необхідно створювати певні умови за допомогою інноваційних технологій, завдань проблемного характеру і моделювання ситуацій.

Поняття «мовленнєва ситуація» є достатньо усталеним у психолінгвістиці та методиці, воно визначається як «сукупність умов, мовленнєвих і не мовленнєвих, необхідних і достатніх для того, щоб здійснити мовленнєву дію» [3, с. 73]. Структура мовленнєвої ситуації зазвичай містить «характеристику екстралінгвістичних факторів, що обумовлюють стиль мовлення: сфери спілкування – офіційна чи неофіційна, умов спілкування – персональна чи масова комунікація, функції мовлення – спілкування, повідомлення, вплив. За сукупністю названі ознаки утворюють «типову, стилістично важливу ситуацію» [5, с. 33]. Зазначимо, що у понятті «мовленнєва ситуація» міститься не один чинник, а низка, які визначають мовленнєву поведінку учасників спілкування. Цілком слушною вважаємо думку лінгводидактиків, що «ситуативна співвіднесеність не надається слову, а засвоюється з ним, точніше слово (його форма й значення) засвоюється завдяки ситуативній співвіднесеності й потребі використання певного слова для вираження думок і почуттів» [4, с. 21].

Лінгводидактики Г. Лещенко, Л. Іванова запропонували технологію створення навчально мовленнєвої ситуації:

1. Опис умов, за яких відбувається мовленнєве спілкування: подія; указівка на учасників комунікації та їхні взаємини; указівка на мету мовленнєвого висловлювання; указівка на місце події (опис умов спілкування).

2. Мовленнєвий стимул, який програмує мовленнєву реакцію учнів. Ситуативні завдання мають багато спільного з грою, оскільки містять указівку на навчальну роль учителя, мовознавця, бібліотекаря та ін., тому ми їх зараховуємо до інтерактивного навчання групи «ситуативне моделювання» [11, с. 113].

Методика вказує на те, що методика використання ситуативних завдань у систему мовної комунікації є різнобічною, і вчитель завдяки цьому на власний погляд може редагувати складові частини, спосіб подання ситуації спілкування, і кінцевий результат спілкування. У методичній системі завдань, що спрямовані на комунікацію переважає засіб словесного опису мовленнєвої ситуації, за допомогою якого можна обітнути всі важливі складові. Крім цього він не потребує спеціалізованої матеріальної бази, бо сам по собі він легко реалізовується і сприймається семикласниками. Система урізноманітнена великою кількістю різноманітних видів вправ, що спонукають до подальшого розвитку усного та писемного діалогового мовлення, а також рецептивної мовленнєвої діяльності – читання та аудіювання.

Для створення сучасної методи навчання української мови, а саме розвитку мовлення, необхідно дотримуватися форми, змісту, цілей реалізації (виховання, розвитку, виховання) завдань, структури, методів, прийомів, форм і засобів, використовуючи новітні технології навчання для цього надзвичайно багатогранного процесу педагогічної діяльності. Найважливішим є співпраця вчителя та учнів щодо впровадження концепції

інтелектуального та мовленнєвого розвитку у навчання сьомого класу. Усі мовленнєві ситуації здійснюються за допомогою ситуативних завдань і орієнтовані на учня, формуючи мовну та мовленнєву особистість учня.

Ефективна організація навчальної діяльності з урахуванням компетентнісного підходу передбачає надавати перевагу таким формам, методам і прийомам, засобам, які забезпечать формування комунікативної компетентності учнів основної школи як ключової та предметної. У шкільній методиці навчання української мови існує усталена система сприймання та створення усних і письмових висловлювань [18, с. 39]. Це реалізується у використанні всіх форм діалогу; дискусії, обговорення, дебати; доповіді й реферативні повідомлення; рольові ігри, які передбачають ролі промовця, і слухача, хто під час спілкування ставить запитання і хто відповідає; навчальні проєкти на базі анкетувань, бесід; конфліктні ситуації; виступи, письмові відгуки як суперника на захистах дослідницьких робіт, підготовлених ровесниками тощо.

У підручниках сьомого класу з української мови (О. Глазова; О. В. Заболотний, В. В. Заболотний; С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г. Жук) пропонуються різні за типологією вправи, які спрямовуються на розвиток уваги до текстів, збагачення мовлення; формують навички висловлення власних думок з врахуванням ситуації, яка представлена перед учнем; допомагають засвоєнню правил культури спілкування та етикету мовлення; спрямовані на формування уміння відшукати формули мовленнєвого етикету, при читанні чи слуханні текстів, на написання власних діалогів за тематикою життєвих ситуацій. У підручниках слід приділяти особливу увагу вправам і завданням, які забезпечують міжпредметні зв'язки в навчанні (зв'язки з історією, літературою, з акцентом на завданнях, які вимагають від акторів розуміти свій характер, емоції, розуміти поведінку та вчинки за допомогою мови, а також ті завдання, які містять опис. Заохочуються пропозиції щодо

поведінкових культурних рис з урахуванням контексту спілкування, щоб визначити їхнє ставлення та ставлення до них автора).

Важливою основою при доборі вправ є зміст матеріалу, характерні особливості завдань та їх форма проведення, послідовність викладу, ступінь складності, поєднання вправ.

Проте ситуативні вправи відрізняються не тільки за змістом, а й за багатогранністю форм. Л. Шевцова [57] виділяє у власній класифікації різні види ситуативних вправ.

1. За творчістю або складністю:

➤ рецептивні вправи та завдання, які виконуються відразу після ознайомлення учнів з теоретичним матеріалом для перевірки засвоєння понять і правил, вивчених на уроці (назвати усталені вирази ввічливості при звертанні; назвати відомі формули мовленнєвого етикету, що використовуються у ситуаціях зауваження чи докору; назвати відомі формули схвалення виконаної запропонованої другові роботи; назвати формули подяки й відповіді до них) [58, с. 12];

➤ репродуктивні вправи та завдання, спрямовані на розвиток конкретних мовних та мовленнєвих навичок, які передбачають практичне застосування набутих знань, тобто розвиток умінь і навичок учня аналізувати, трансформувати викладений матеріал під час виконання відповідних навчальних дій (вставити в частину реплік потрібні слова чи словосполучення із формул мовленнєвого етикету; поставити запропоновані іменники у кличному відмінку, тобто у формі звертання; навести синонімічні варіанти до висловів мовленнєвого етикету; прочитати першу частину правил вітання і закінчити думку; виписати із фольклорних джерел історичні формули подяки та вдячності, порівняти їх із сучасними; зробити зауваження своєму другові у зв'язку з недоречною поведінкою в громадських місцях; висловити вдячність за надану послугу тощо; прослухати діалог і його схарактеризувати з погляду етикетних норм; визначити у прислів'ях, які

порушення мовного етикету в них названо; утворити зменшувані форми від запропонованих іменників, записати складені з ними речення, використовуючи форми звертання під час вітання тощо) [58, с. 12-13];

➤ продуктивні завдання (переважно творчі), покликані розвивати набір мовних навичок учня. В основному це побудова різноманітних висловлювань (скласти розгорнутий діалог, уживаючи різні формули звертання; скласти діалог, користуючись описом ситуації за інструкцією; прослухавши текст, підготувати усну розповідь на тему: «Як ми вітаємося»; скласти діалог у запропонованій ситуації спілкування; побудувати висловлювання дискусійного характеру на тему: «Чи впливає вітання на настрій людини?»); розіграти діалог, використовуючи форми мовленнєвого етикету відповідно до ситуації спілкування; написати текст запрошення на свій день народження, ураховуючи вік, посаду, соціальний стан запрошених; спостерігати за усним мовлення своїх однокласників, виявляти слова-паразити, уміти проаналізувати їх частотність та ситуаційну зумовленість, скласти поради щодо їх вирішення; скласти діалог за опорними словами, аналогією, описаною ситуацією; придумати й записати різноманітні компліменти відповідно до запропонованих варіантів адресатів тощо).

2. За метою проведення:

➤ підготовчі завдання, спрямовані на активізацію опорних знань учнів, проводяться відразу після освоєння нового матеріалу; основна мета таких вправ і завдань – забезпечити пізнавальну та психологічну підготовку до сприйняття нового матеріалу, створити мотивацію до навчання та стимулювати її. Пізнавальна діяльність дітей сприяє кращому усвідомленню правил та формуванню навичок і вмінь застосовувати теоретичний матеріал на практиці.

➤ тренувальні завдання – знаходження вивченого поняття і засвоєння шляхів його пошуку. Ці завдання сприяють закріпленню та вдосконаленню мовних і мовленнєвих навичок. Здебільшого це практико-орієнтовані

проблемні завдання (застосування набутих умінь і навичок у нових умовах за допомогою більшості творчих завдань). На цьому етапі підвищується складність завдання і підвищується самостійність роботи.

3. За ступенем самостійності:

➤ групові вправи для перевірки засвоєння учнями знань та сформованості необхідних умінь і навичок;

➤ індивідуальні вправи для самостійного виконання учнями завдань.

4. За формою проведення: усні та письмові вправи і завдання.

5. За місцем проведення: класні та домашні вправи і завдання [58, с.14].

Важливо, щоб усі вправи та завдання, обрані для розвитку мовлення, відповідали наступним критеріям:

1) опанування того, що комунікативний процес відбувається в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) та через словесні форми (монологи та діалоги);

2) роль аудіювання (мовчазного і не мовчазного) у формуванні діалогічного мовлення полягає в вмінні учнів активно слухати співрозмовника, контролювати ситуацію спілкування, сприймати інформацію, перетворювати її у висловлювання власної думки, підкорятися правилам поведінки;

3) говоріння, тобто усне спілкування у формі монологів або діалогів, що відповідають нормам культури спілкування, з використанням елементів невербального спілкування, які супроводжують процес мовлення;

4) підбір вправ тематично ґрунтується на комунікативній спрямованості навчання, що сприяє розвитку вміння дотримуватися правил спілкування у відповідних ситуаціях спілкування з урахуванням його складових;

5) деякі вправи мають на меті опанування активним словником загальномовного етикету та зробити необхідний вибір відповідно до ситуації спілкування;

б) основна частина ситуативної практики – використовувати елементи сюжетно-рольової гри, щоб допомогти відтворити ситуацію, наближену до реальних життєвих умов і форм спілкування, та фактично опанувати правилами спілкування, що відповідає віковим особливостям учнів;

7) запропоновані види вправ і завдань є системними та систематичними, подані в логічній послідовності – від теорії до практики, від простого до складного, від відтворювальних вправ до творчості, від уміння сприймати та орієнтуватися в системах комунікації до впровадження отриманих знань і навички та прийомів спілкування в реальному житті [20, с. 194].

Суть роботи полягає у формулюванні конкретної ситуації та її компонентів, мовного, мовленнєвого та жанрового оформлення. З цією метою ми заохочуємо учнів розв'язувати комунікативні завдання з урахуванням контексту, в якому відбувається мовлення. При створенні ситуативних завдань необхідно враховувати особливості матеріалу, що вивчається, загальний рівень розвитку учня, мовну та мовленнєву підготовку.

Нижче наведено приклади вправ (для моделювання мовленнєвих ситуацій), максимально наближених до природних) [13, с. 19].

1. Ви – науковець і маєте виступ у країні Європи. У вас під час виступу на міжнародній конференції зламався комп'ютер, через який ви демонстрували презентацію. Що ви будете робити та що повідомите глядачам під час цієї ситуації?

2. Ви – викладач в університеті й перед лекцією ви дізналися, що ваш колега вкрав вашу дисертацію і подав її раніше чим ви, а ви його вважали чесним і порядним. Яка ваша реакція? І як його переконати, що він вчинив непорядно і щоб він самостійно повідомив про крадіжку комісії?

3. Ви – блогер одного із найактуальніших сайтів міста, і ви щодня маєте розповідати про актуальні новини. Сьогодні ви маєте відвідати театральну виставу і зразу робити відеозвернення. Ваш директор сказав, що

ви не повинні критикувати виставу, але після перегляду ви зрозуміли, що вона вам зовсім не сподобалася. Як ви вчините в такому випадку? Як скажете своєму директору, що ви не бажаєте говорити неправду та дезінформувати читачів вашого ресурсу?

4. Ви повернулися з літніх канікул і хочете поділитися своїми враженнями з друзями та вчителями. Запишіть можливі версії вашої історії. Чи ваша історія відрізняється від інших? Враховуючи одержувача, яких правил спілкування слід дотримуватися?

Основна мета ситуативних вправ – відтворити природні ситуації спілкування, в яких можуть опинитися учні, за допомогою умов, зазначених у завданні.

У деяких підручниках з української мови текстові матеріали ситуативних вправ зосереджені на розвиток комунікативної компетентності шляхом моделювання комунікативних ситуацій за допомогою мовленнєвих шаблонів. Також варто відзначити, що моделювання ситуації часто замінюється фразою «уявіть ситуацію» [8].

Насправді ситуація має бути чітко окреслена, записана, щоб створити умови для «занурення», які спонукають до певних дій.

2.2. Опис експериментальної методики

Для з'ясування рівня володіння учнями мовленням було проведено констатувальний зріз. Результати перевірки контрольних робіт учнів 7 класів показали, що у цих роботах є значна кількість лексичних, стилістичних та змістових помилок. Їх зводимо до таких:

Таблиця 1

Помилки та недоліки	7 – В клас (у %)	7 – А клас (у %)
1. Бідність мовлення та уніфікований	37,2	25,1

зміст роботи		
2. Висловлювання не відповідає стилю мовлення	17,5	28,4
3. Відсутність стилістичних зв'язків між частинами тексту	5	8
4. Використання русизмів, суржику, діалектизмів	31,5	32,7
5. Порухення логічності викладу	7,2	5
6. Неправильне вживання окремих слів і виразів у мовленнєвій ситуації	15,2	19
7. Повторення однакових слів (тавтологія)	12,5	11,3

Типи помилок і недоліків в учнівських роботах (у % до загальної кількості робіт)

Дані спостережень свідчать про те, що знання комунікації, мовленнєві уміння та навички учнів залишаються недостатніми, що негативно позначається на їх загальній успішності. Учні 7 класу ще дуже погано оцінюють стиль, тип і виклад конкретних текстових прикладів, створюючи недоліки у змісті та мовному оформленні висловлювань, створених учнями.

Отримані результати підтверджують необхідність системної роботи над мовленнєвим розвитком учнів за допомогою ситуативних завдань з метою розробки відповідної методики навчання української мови в школі.

Експериментальне навчання складалося з кількох етапів, кожен з яких враховував особливості ситуації спілкування під час виконання завдання:

1. Підготовчий етап розвитку навичок передбачає використання таких основних заходів:

- а) виконувати різні види вправ;
- б) опис мовних засобів чи тексту з певної точки зору;
- в) Оцінка та аналіз мовних засобів.

2. Етапи репродуктивної діяльності:

- а) відтворення набутих знань;
- б) підбирати мовні засоби за певним зразком;
- в) визначення послідовності дій для зразка, таблицею чи схемою.

3. Етапи виробничої діяльності:

- а) створювати словосполучення, речення, тексти;
- б) редагування тексту;
- в) перетворення тексту;
- г) переклади творів, окремих стилів, жанрів і типів;
- д) учні створюють завдання на основі запропонованих тем.

4. Контрольна фаза.

Дослідження визначило два рівні продуктивних фаз роботи: когнітивний пошук (або проблемний) і творчість. Кожен рівень охоплює відповідні види роботи, передбачені для виконання завдання:

когнітивно-пошуковий (проблемний) рівень – добір фактичного та мовного матеріалу для створення висловлювання, визначення мети завдання, вибір заголовка тексту, розробка плану тощо.

творчий рівень – написання творів різних стилів, жанрів і типів, покращення способу самовираження, трансформація тексту тощо.

Виходячи зі специфіки контексту як реляційної системи співучасників комунікативної поведінки, у цій роботі визначено такі основні критерії, які повинні задовольняти контекстним завданням розвитку мовлення: тема, інформація, мова та структура, мотивація, активність, евристичність, контекстна релевантність, новизна.

Враховуючи ці критерії, а також специфіку мовленнєвої ситуації та характер діяльності учнів ситуаційні завдання поділяють на такі групи:

➤ завдання опанування мовним матеріалом, що має відношення до мовних навичок і розвитку компетенції, включаючи ознайомлення учнів з конкретними мовними ситуаціями;

➤ завдання на відтворюваність (переклад запропонованих текстів з урахуванням ситуації спілкування, моделювання тощо);

➤ творчі завдання, спрямовані на формування загального комплексу мовленнєвих і комунікативних умінь учня з урахуванням ситуації спілкування;

➤ Питання сутності проблеми.

Навчальні матеріали підбиралися для аналітичних, репродуктивно побудованих та творчих завдань з урахуванням їх навчального змісту.

У роботі зазначається, що під час виконання завдання більше уваги приділялося самостійності мислення учнів. Ситуативні завдання дуже специфічні й вимагають висловлення власної думки щодо проблеми в конкретній ситуації, тому завдання в першу чергу призначені для створення детальних висловлювань на основі власного досвіду.

Залежно від етапу навчання цілі та завдання дослідження визначають умови, що сприяють ефективному виконанню ситуативних завдань з розвитку мовлення учнів.

1. завдання вимагає від учнів і вчителів динамічного, повторюваного та творчого підходів.

2. учень бере участь у логічному мисленні, вміє ефективно виконувати завдання. Логічне мислення необхідне для порівняння мовного матеріалу, створення ситуацій спілкування, доведення своєї думки, групування, узагальнення та аналізу матеріалів.

3. завдання виконується під керівництвом учителя, а учні виконують його самостійно.

Експериментальним матеріалом служили готові тексти різних типів та стилів мовлення, ситуації спілкування, зрозумілі й близькі учням.

Для визначення змісту завдань брались до уваги результати констатувального зрізу. Формувальний експеримент проводився у 7 – А та 7-В класах загальноосвітньої школи I-III ступенів № 13 Рівненської міської

ради, яким було охоплено 60 учнів.

Результати формувального експерименту проаналізовано за такими рівнями з урахуванням чинних норм оцінювання творчих робіт:

Недостатній рівень. Спираючись на великий допоміжний матеріал, наданий вчителем, учні можуть будувати окремі речення або окремі фрагменти змісту переказу, будувати тексти з певною зв'язністю, але слабким змістом і непропорційними частинами, припускаючи велику кількість фонологічних і мовних помилок. Учні менше орієнтуються в мовленнєвих ситуаціях.

Достатній рівень. Учні вміло будують тексти, не спираючись на допоміжний матеріал, але припускають певні відхилення від теми, певні недоліки в структурі висловлювання, співвідношеннях первинної та другорядної інформації, переказуючи, демонструють розуміння позиції автора, але не роблять коментарі; будують власний текст, висловлюючи власну думку на тему виступу без належної аргументації. Учні часто орієнтуються на ситуацію, але не завжди враховують її особливості.

Високий рівень. Учні вміло будують висловлювання, аргументують свої думки, а також вміють порівнювати й аргументувати різні точки зору на ту саму тему. Учні коригують свої відповіді відповідно до мовленнєвої ситуації та особливостей комунікативного завдання.

Такі завдання розвивають творчі здібності, вміння логічно мислити, послідовно викладати думки, знаходити різні способи вирішення мовних завдань, викликають емоційне задоволення в учнів від образних текстів і текстової діяльності. У цьому комплексі завдань тексти насамперед розглядаються як продукт словесної діяльності та умова створення розвивального мовленнєвого середовища під час навчання.

Комунікативно-ситуативні завдання:

1. Прочитайте діалог. Напишіть продовження діалогу за поданим початком. Розіграйте весь діалог за особами.

Текст. Джерело: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/berdник-oles-pavlovich-vognesmih/>

Розмова Русалії з Грицем

– Грицю, хочеш я розповім тобі легенду?

– Хочу.

– Легенда про те, як було сотворено світ. Не боги його формували, не демони, а прекрасні титани

– Радість, Сміх і Щирість.

У захопленій грі вони запалили в безмірності сонце й зорі, а на Землі посіяли квіти, як ніжні, доступні людям відображення далеких світил... (За Олесем Бердником.)

2. Запропонуйте учням скласти розповідь про професію космонавта за сюжетним зображенням, поданим на обкладинці журналу «Nasa», та розповісти, як вони себе уявляють у ролі космонавтів. Також запропонуйте скласти діалог у групі на задану тематику.

Зображення 1.

Джерело:

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fcommons.wikimedia.org%2Fwiki%2FFile%3AExpedition_44_crew_poster.jpg&psig=AOvVaw2YaPPIsc

j1ep8IBk_0I0It&ust=1654427262996000&source=images&cd=vfe&ved=0CAwQjRxqFwoTCLiUnf_Tk_gCFQAAAAAdAAAAABAd

3. Уявіть ситуацію, що ви маєте підготувати свято за темою «День вишиванки» для учнів вашої школи, бо цей проєкт вам доручив зробити ваш класний керівник. Складіть розповідь, як ви будете організовувати весь процес і як ви згрупуєте всіх учнів.

4. Розробіть конкурс за темою «Дієприслівниковий зворот». Розкажіть однокласникам правила та організуйте процес.

5. Складіть груповий сценарій рольової гри «Дієприслівник і дієприкметник – друзі», розіграйте його в класі.

6. Оберіть вашу улюблену професію, та розіграйте її перед класом. Доведіть, що ця професія важлива у сучасному світі.

7. Уявіть ситуацію, що ви мовознавець української мови, а ваш друг розмовляє російською мовою, і вважає що всі мають так робити. Доведіть своєму другові, що українська мова є важливою й унікальною, наводь факти.

8. Розгляньте картини та уявіть, що ви знаходитесь на виставці картин Марії Приймаченко. Вас запитують вашу думку про кожну картину. Продумайте своє висловлювання та підготуйтеся до виступу.

Зображення 1.

Джерело:

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fvn.20minut.ua%2FPodii%2Fu-vinnitsi-pokazuvatimut-roboti-hudozhnitsi-mariyi-primachenko-10480787.html&psig=AOvVaw1yuJBE5W7oxUbINTRuXL6U&ust=1654428501>

814000&source=images&cd=vfe&ved=0CAwQjRxqFwoTCLCzxc3Yk_gCFQAAAAdAAAAABAM

Зображення 2.

Джерело:

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fbit.ua%2F2017%2F08%2Fart-naive-primachenko%2F&psig=AOvVaw1yuJBE5W7oxUbINTRuXL6U&ust=1654428501814000&source=images&cd=vfe&ved=0CAwQjRxqFwoTCLCzxc3Yk_gCFQAAAAAdAAAAABAY

Зображення 3.

Джерело:

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fartchive.ru%2Fpublications%2F4812~Marija_Primachenko_protiv_vojny_dikie_zveri_v_tsvetuschi_kh_sadakh&psig=AOvVaw1yuJBE5W7oxUbINTRuXL6U&ust=1654428501814000&source=images&cd=vfe&ved=0CAwQjRxqFwoTCLCzxc3Yk_gCFQAAAAAdAAAAABAK

9. Уявіть ситуацію, що під час того як ви йшли до школи, до вас підійшов журналіст і просить вас розповісти про вашу школу і ваші

найулюбленіші предмети. Складіть розповідь, урахуваючи стиль мовлення та продемонструйте це, за допомогою діалогу, обравши собі партнера.

10. Уявіть, що ваш однокласник не знає теми «Правопис НЕ з прислівниками», і доводить, що нище наведені слова написані правильно. Вкажіть на його помилки та побудуйте розповідь, розпочинаючи словами: «Це слово неправильно написане, бо ...»

Не багато, неспекотно, не зрівнянно, не сказанно, не доречно, недуже, незовсім.

Цей тип завдань полегшує навчання і допомагає уникати монотонності мовлення, вводити текст у процес спілкування, швидко та легко розвивати навички письма, вести бесіду, моделювати ситуації спілкування, розвивати навички підтримувати теми спілкування, тобто оновлювати й збагачувати особистості з урахуванням ситуації спілкування, розвиває навички вербального спілкування.

Тому серед особливостей запропонованої методики ситуативних вправ під час розвитку мовленнєвих здібностей учнів виокремлюємо систему навчальних завдань (підготовка, текстова і комунікативна ситуація), яка дозволяє розвивати мовленнєву компетентність учнів курсу української мови в межах навчання (у тому числі навчальної та ігрової діяльності).

Окреслена система навчальних завдань (позначення взаємопов'язаних видів і категорій завдань) змістовно втілена в нашому інтерактивному навчанні за допомогою ситуативних вправ, розробленому для учнів 7-х класів. Тобто навчальний комплекс створюється за методикою розвитку та перевірки сформованості мовних здібностей учнів за одним із завдань.

2.3. Аналіз результатів експериментального навчання

Для підтвердження результатів експериментального навчання після виконання учнями кожної серії завдань були проведені зрізові тести.

Навички перевірялися за тими ж критеріями, які були визначені під час констатуючого зрізу й формотворчого експерименту. Завдання повинні відповідати педагогічним вимогам (з урахуванням змісту, обсягу, форми), що забезпечує однаковий рівень складності.

При перевірці результатів (створених за текстами учнів) ураховано такі критерії:

- 1) кількість слів (обсяг висловлювання);
- 2) кількість мовних помилок;
- 3) відповідність висловлювання стилю мовлення;
- 4) наявність певних мовних виразів (популярність, частота вживання);
- 5) різноманітність використання учнями синтаксичних конструкцій (кількість речень з однорідними членами, кількість простих і складних речень, з відокремленими другорядними членами речення,);
- 6) мікротеми у тексті (їх кількість та спосіб викладу);
- 7) вираження відповідно до плану (основній думці);
- 8) врахування ситуації спілкування;
- 9) наявність і доцільність оригінальної назви, сюжету та вираження думок.

Усні доповіді оцінювалися за деякими додатковими критеріями:

- 1) правильність мовлення, що відповідає нормі усної форми літературної мови;
- 2) послідовність мовлення (кількість і частота, відсутність пауз);
- 3) засоби виразного мовлення (логічний наголос, пауза, ритм, гучність);
- 4) чи відповідає тон головній думці висловлювання.

Дотримуватись певних вимог до усного та письмового висловлювання, учні покликані об'єктивно відтворювати рівень власних знань, умінь і навичок.

Результати формотворчого експерименту представлені у роботі, за перевіреними навичками:

Таблиця 2

Навички, що перевірялися	Експ. 7- В клас (у %)	Контр. 7-А клас (у %)
1. Відповідно до ситуації спілкування використання певного стилю для побудови вислову	67,5	37,1
2. Застосовуються набуті знання з рідної мови до конкретної комунікативної ситуації	64,2	32,2
3. Створення правильною мовленнєвої ситуації	69,3	29,5
4. Визначення способу і мети перед виконання завдання	78,5	49,3
5. Створювати висловлювання на запропоновану тему	56,4	45,3
6. Добирати факти і відомості для розкриття теми та ідеї висловлювання	78,8	42,1
7. Складати план висловлювання	91,4	59,1
8. Викладати матеріал логічно й послідовно	72,5	48,8
9. Доречне використання мовних засобів	55,9	31,5
10. Редагування тексту	82,1	42,8

Результати виконання учнями 7-х класів ситуативних завдань, пов'язаних з формуванням мовленнєвих умінь

Аналіз виконаної контрольної роботи дозволяє порівняти результати їх успішності та зробити висновки про підвищення рівня мовних навичок школярів. Результати показали, що учні експериментального класу (у

порівнянні з контрольним) частіше порівнювали, переконливіше висловлювали свої думки, вільно володіючи матеріалом. Під час якісного аналізу письмової роботи з'ясувалося, що робота учнів, які працювали за запропонованою методикою, була цікавою, самостійною та об'ємною.

Проводячи порівняльний аналіз творчих робіт учнів на етапі дослідницького контролю, можна зробити висновок, що учні експериментального класу мають вищий рівень навичок і вмінь, глибше розуміють деталі та особливості висловлювання, що досягається шляхом систематичного виконання ситуативних завдань.

Так, аналіз результатів дослідного навчання засвідчив, що в учнів 7-х класів сформувались основні комунікативно-мовленнєві вміння (результати доводять, що, наприклад, уміння учнів орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, в експериментальних класах на 32% вищі, ніж у контрольних; уміння будувати висловлювання у певному стилі залежно від ситуації спілкування – на 30,4% вищі, створювати мовленнєву ситуацію – на 39,8%).

Результати контрольного етапу дослідження показали, що різниця між контрольним і експериментальним класами становила в середньому 28%, що свідчить про обґрунтованість методу тестування для реалізації ситуативних завдань у навчанні з розвитку мовлення.

Висновки до розділу 2

Ситуативні завдання, що мають діалогічний чи монологічний характер виконують вагомую функцію у процесі формування комунікативних навичок семикласників, а також навичок етичного спілкування та культури, бо саме вони реалізуються як проміжний етап від теорії до практичного використання у природних для них мовних ситуаціях.

Основна мета ситуативних вправ – відтворити природні ситуації

спілкування, в яких можуть опинитися учні, за допомогою умов, зазначених у завданні.

У деяких підручниках з української мови текстові матеріали ситуативних вправ зосереджені на розвиток комунікативної компетентності шляхом моделювання комунікативних ситуацій за допомогою мовленнєвих шаблонів. Також варто відзначити, що моделювання ситуації часто замінюється фразою «уявіть ситуацію».

У підручниках сьомого класу з української мови (О. Глазова; О. В. Заболотний, В. В. Заболотний; С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г. Жук) пропонуються різні за типологією вправи, які спрямовуються на розвиток уваги до текстів, збагачення мовлення; формують навички висловлення власних думок з врахуванням ситуації, яка представлена перед учнем; допомагають засвоєнню правил культури спілкування та етикету мовлення; спрямовані на формування уміння відшукати формули мовленнєвого етикету, при читанні чи слуханні текстів, на написання власних діалогів за тематикою життєвих ситуацій. У підручниках слід приділяти особливу увагу вправам і завданням, які забезпечують міжпредметні зв'язки в навчанні (зв'язки з історією, літературою, з акцентом на завданнях, які вимагають від акторів розуміти свій характер, емоції, розуміти поведінку та вчинки за допомогою мови, а також ті завдання, які містять опис. Заохочуються пропозиції щодо поведінкових культурних рис з урахуванням контексту спілкування, щоб визначити їхнє ставлення та ставлення до них автора).

Для з'ясування рівня володіння учнями мовленням було проведено констатувальний зріз. Результати перевірки контрольних робіт учнів 7 класів показали, що у цих роботах є значна кількість лексичних, стилістичних та змістових помилок.

Дані спостережень підтвердили те, що знання комунікації, мовленнєві уміння та навички учнів залишаються недостатніми і негативно позначається на їх загальній успішності. Учні 7 класу ще дуже погано оцінюють стиль, тип

і виклад конкретних текстових прикладів, створюючи недоліки у змісті та мовному оформленні висловлювань, створених учнями.

Отримані результати підтверджують необхідність системної роботи над мовленнєвим розвитком учнів за допомогою ситуативних завдань з метою розробки відповідної методики навчання української мови в школі.

Експериментальне навчання складалося з кількох етапів, кожен з яких враховував особливості ситуації спілкування під час виконання завдання.

Під час виконання завдання більше уваги приділялося самостійності мислення учнів. Ситуативні завдання дуже специфічні й вимагають висловлення власної думки щодо проблеми в конкретній ситуації, тому завдання в першу чергу призначені для створення детальних висловлювань на основі власного досвіду.

Для підтвердження результатів експериментального навчання після виконання учнями кожної серії завдань були проведені зрізові тести. Навички перевірялися за тими ж критеріями, які були визначені під час констатуючого зрізу й формотворчого експерименту.

Аналіз виконаної контрольної роботи дозволив порівняти результати їх успішності та зробити висновки про підвищення рівня мовних навичок школярів. Результати показали, що учні експериментального класу (у порівнянні з контрольним) частіше порівнювали, переконливіше висловлювали свої думки, вільно володіючи матеріалом. Під час якісного аналізу письмової роботи з'ясувалося, що робота учнів, які працювали за запропонованою методикою, була цікавою, самостійною та об'ємною. Учні експериментального класу мають вищий рівень навичок і вмінь, глибше розуміють деталі та особливості висловлювання, що досягається шляхом систематичного виконання ситуативних завдань.

Результати контрольного етапу дослідження показали, що різниця між контрольним і експериментальним класами становила в середньому 28%, що свідчить про обґрунтованість методу тестування для реалізації ситуативних

завдань у навчанні з розвитку мовлення.

Значне зростання рівня сформованості мовлення учнів у експериментальних класах зумовлене методично спланованою системою уроків вивчення української мови. Перевірка результатів експериментального навчання переконує, що робота над розвитком мовлення школярів з допомогою ситуативних завдань є ефективним засобом глибокого опанування комунікативними вміннями та підвищення ефективності навчально-виховного процесу в цілому [15, с. 21].

ВИСНОВКИ

Сучасне навчання має бути ситуативним, адже тоді ми маємо можливість занурити матеріал у штучно створене соціальне середовище та дати учням можливість відчувати переваги знань та умінь поза школою.

Питання, що підлягає дослідженню, частково розглядається у філософській, психолого-педагогічній та методичній літературі. Аналіз показує, що застосування ситуативних завдань у розвитку мовлення базується на комунікативно-діяльнісному підході, а його суть полягає в тому, що практична мовленнєва спрямованість навчального процесу є не лише його метою, а й засобом [16, с. 26].

Застосування ситуативних завдань учителями-словесниками в сучасній школі має здебільшого фрагментарний характер [16, с. 25]. Звідси основна мета методики розвитку мовлення – упровадження й урізноманітнення системи ситуативних завдань на уроках рідної мови.

Застосування вчителями-словесниками ситуативних завдань у сучасних школах носить переважно епізодичний характер. Тому головною метою методики мовленнєвого розвитку є введення та урізноманітнення системи ситуативних завдань у навчальній програмі з рідної мови.

У ході дослідження з'ясовано, що пізнавальна активність учнів експериментальних класів стала значно вищою, а мовленнєва діяльність більш творчою у порівнянні з контрольними класами. Досягнення високих результатів в експериментальних класах зумовлювалося чітко спланованою системою ситуативних завдань з розвитку мовлення, що полягала у доборі певних видів завдань репродуктивного (відтворення діалогів за зразком, переказ запропонованих текстів та ін.) і творчого (створення висловлювань різних жанрів, типів, стилів мовлення та ін.) характеру, у врахуванні поступового ускладнення завдань тощо [40, с. 5].

Дослідження виявило, що у порівнянні з контрольним класом пізнавальна активність учнів експериментального класу стала вищою, а словесна – більш творчою. Високий бал в експериментальному класі досягається завдяки чітко спланованій системі ситуативних завдань з розвитку мовлення, що включає вибір певних типів завдань спрямованих на репродукцію (відтворення діалогу за моделлю, переклад запропонованого тексту тощо) та творчого (створення текстів різних жанрів типів, стилів мовлення та ін.) характеру, у врахуванні поступового ускладнення завдань тощо.

Розроблена система ситуативних завдань на уроках розвитку мовлення забезпечує кращий рівень формування мовленнєвих умінь та навичок. Доцільність застосування такої системи доведено результатами дослідження [31, с. 4]. Аналіз результатів дослідного навчання засвідчив, що в учнів 7-х класів сформувались основні комунікативно-мовленнєві вміння (результати доводять, що, наприклад, вміння учнів орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, в експериментальних класах на 32% вищі, ніж у контрольних; вміння будувати висловлювання у певному стилі залежно від ситуації спілкування – на 30,4% вищі, створювати мовленнєву ситуацію – на 39,8%).

Пропоновані тематика та змістовий аспект ситуативних завдань сприяють урізноманітненню видів робіт з розвитку мовлення. Запровадження різних видів мовленнєвих завдань на уроці сприятиме підвищенню пізнавальної активності учнів, що позитивно впливає на їх успішність [11, с. 115].

Указані шляхи активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках розвитку мовлення з допомогою ситуативних завдань підвищують продуктивність навчальної діяльності учнів, що підтверджується результатами дослідження [18, с. 192].

Успішному формуванню мовленнєвих умінь з допомогою ситуативних завдань сприяли використані в дослідженні методи й прийоми стимулювання самостійного творчого мислення учнів (вправ, бесіди, спостереження учнів над мовою, лінгвістичного експерименту та ін.), що поліпшує ефективність цієї роботи. Особливого значення у методиці надається комунікативному методу навчання, що полягає у дотриманні таких основних принципів: мовленнєвої спрямованості навчального процесу, індивідуалізації мовленнєвої діяльності, функціональності, новизни та ситуативності [25, с. 20].

Дослідження підтвердило, що в умовах запровадження ефективної системи завдань та врахування психолого-педагогічних особливостей активізації пізнавальної діяльності відбуваються якісні зміни у рівні володіння учнями мовленням [40, с. 5-6].

Система ситуативних вправ, призначена для формування в учнів базових комунікативних навичок, задоволення психологічних особливостей поступового розвитку стійких навичок, формування настрою та спрямованості мислення в певних операціях, а також показу вчителям способів виховання в учнів уміння розв'язувати проблеми в різних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація: підр. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Алексєєва В. Питання мовної культури у шкільному курсі української мови. В. Алексєєва. Освіта і управління 2008. Тернопіль. 11, № 2/3. С. 57-63
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. С.232
4. Бондаренко Н.В. Ситуаційні вправи на уроках української мови. Українська мова і література в школі. 2017. № 2. С. 2 – 7.
5. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади. Дивослово. 2005. № 2. С. 5-18.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, С.28
7. Веремійчук С. В. Ситуативні завдання. URL: <https://vseosvita.ua/library/situativni-zavdanna-42797.html> (дата звернення: 21.04.2022).
8. Галаєвська Л. В. Реалізація діалогічного підходу в підручниках української мови для учнів ліцею. Проблеми сучасного підручника: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р. Педагогічна думка, м. Київ, Україна С. 34 – 37.
9. Галаєвська Л. В. Ситуативні завдання у формуванні культури спілкування на уроках української мови в старшій школі. Українська мова і література в школі. 2011. № 6. С. 22–27.
10. Галаєвська Л. В. Формування діалогічних умінь на уроках розвитку зв'язного мовлення. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2016 рік: наукове видання. Київ.: Інститут педагогіки, 2016. С. 56 – 57.

11. Галаєвська Л. В. Функції ситуативних вправ у підручнику української мови. Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15(1) С. 106-115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15\(1\)__15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15(1)__15).
12. Глазова О. Зв'язне мовлення // Дивослово. 1999. № 9. С. 20
13. Голуб Н. Б. Ситуаційний метод на уроках української мови. Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 18–24.
14. Дідук Г.І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови. Укр. мова і літ. в шк. 2000. –№5. С. 24 – 28.
15. Донченко Т. Власне методичні принципи навчання української мови. 2004. № 2. С. 2–4.
16. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови . Київ : Фундація ім. О. Ольжича, 1995. С. 251
17. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. Дивослово. 2006. – №5. С. 2-5.
18. Донченко Т.К. Основні види комунікативних умінь та умови їх формування / В кн.: Організація навчальної діяльності на уроках української мови. Київ, 1997. С. 174 – 198.
19. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання// Початкова школа. 2004. № 5. С. 10 – 13.
20. Інтелектуальні ігри на уроках української мови та літератури. Упоряд. К.Ю.Голобородько. – Харків: Вид. група «Основа», 2005. С. 111 – 119.
21. Капинос В. И. Развитие речи: теория и практика обучения 5-7 классы: [книга для учителя] Москва: Просвещение, 1991. С. 324
22. Караман С.О. Застосування методів і прийомів навчання української мови у школах різного типу. Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Київ: Логос, 2006, Том XXXXVI. С. 3-12.

23. Караман С.О. Зміст і принципи побудови програми з курсу «Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах»: Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Збірник наукових праць. Луганськ, 2002. Випуск № 4 (48). С.170-177.
24. Караман С.О. Методика розвитку зв'язного мовлення. Основні напрями роботи зі стилістики. Укр. літ. в загальноосвіт. шк. 2004. № 3. С. 40-43.
25. Караман С.О. Методика розвитку мовлення. Ознайомлення з мовними нормами. Укр. літ. в загальноосвіт. шк. 2004. № 2. С. 47-50.
26. Ковальчук Г. Вдосконалення зв'язного мовлення в учнів через творчу діяльність. Початкова школа. 2008. № 8. С. 52 – 53.
27. Кохно Т. Фантазування – необхідна складова уроку розвитку зв'язного мовлення. Початкова школа. – 2008. № 4. С. 7.
28. Кучерук О. Технології мовленнєвого розвитку школярів. Дивослово. 2008. №10. С. 3 – 5.
29. Лещенко Г. Інтегровані уроки у системі розвитку зв'язного українського мовлення школярів. Укр. мова в шк. 2004. № 10. С. 46 – 47.
30. Лещенко Г. Система ситуативних завдань до уроків розвитку зв'язного мовлення. Укр. мова в шк. 2004. № 5. С. 13 – 18.
31. Мельничайко О. І. Рідна мова. Комунікативні вправи: навч. посібник. Тернопіль: Богдан. 2004. С. 48
32. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: Підручник для студентів / Колектив авторів за редакцією М.І.Пентелюк: М.І.Пентелюк, С.О.Караман, О.В.Караман, З.П.Бакум, М.М. Барахтян, О.М.Решетилова та ін.– К.: Ленвіт, 2004. С. 386
33. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум й ін.; за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. С. 400

34. Мирончук Л. Творчі роботи на уроках мови. Дивослово. 1999. № 5. С. 30 – 31.
35. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. Шкільний світ. 2001. № 1. С. 5–6.
36. Нетрадиційні уроки з рідної мови. 5 – 11 класи / Укладачі С.С.Скляр, Л.І.Нечволод. – Харків : «Торсінг», 2004. С. 28 – 35, 47 – 53.
37. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL:<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia>.
38. Новик О. Гра на уроці мови. Методичні діалоги. 2008. № 1. С. 13 – 15.
39. Олійник І. С. Методика роботи з розвитку мови в 5 – 8 класах. Київ: Рад. шк, 1971. С. 21 – 47.
40. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. Київ: ВЦ “Академія”, 2012. С. 248
41. Перебийніс С. Інтегрований урок // Методичні діалоги. 2007. № 10. С. 20 – 22.
42. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. Дивослово. 2005. № 1. С. 7 – 13.
43. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій // Початкова школа. 2004. № 10. С. 8 – 10.
44. Подлевська Н. В. Ситуативно-діалогічні завдання на уроках рідної мови як спосіб формування культури спілкування в учнів 7 класу / Н. В. Подлевська // Українська мова і література в школі. 2005. № 1. С. 23–24.
45. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – Київ. А.С.К., 2004. С. 192

46. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти: наказ МОН № 329 від 13.04.2011. Офіційний вісник України. 27.05.2011. № 37. Ст. 1539. С. 157. Код акта 56462/2011.
47. Сележан Й. Основи національного виховання. Чернівці: Книги ХХІ, 2005. С. 4.
48. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 12 класи. Київ; Ірпінь, 2005.
49. Уроки розвитку зв'язного мовлення. Упоряд. К.Ю.Голобородько – Харків: Вид. група «Основа», 2006. С. 3 – 7.
50. Федчик В. А. Теорія мовленнєвої діяльності як основа методики розвитку мовлення . URL: http://evartist.narod.ru/text12/12.htm#%D0%B7_03 (дата звернення: 17.03.2022).
51. Шевцова Л. С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: метод. посіб. Л. С. Шевцова. – Житомир: Меркурій, 2004. С. 94
52. Шевцова Л. Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів. Українська мова і література в школі. 2001. № 2. С. 11–15.
53. Шелехова І. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення у 6 класі. Дивослово. 1994. №1. С. 62 – 64.
54. Шляхова В.В. Роль навчального перекладу у процесі формування україномовної особистості // Українознавство. 2007. № 2. С. 11.
55. Явдошенко І. Інтерактивні методи навчання на уроках української мови// Початкова школа. 2008. № 2. С. 4 – 7.
56. Явір В. В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови : посібник П. І. Білоусенко, В. В. Явір. - Київ : Освіта, 1992. С. 128
57. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: У 2-х кн. За ред. А.П.Загнітка.

Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2004. – Кн.1 (XVI ст. – 20-і роки XX ст.). С.151 – 159.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Завдання 1.

Вправа 1. Складіть діалог за ситуацією, яка наведена у тексті, зважаючи на правила та норми етикету відповідно до мовленнєвої ситуації.

1. Ви – дизайнер. До вас звернувся клієнт з проханням виконати дизайн сайту, але ви не можете це зробити, бо не знаєте відповідної комп'ютерної програми. Як ви відмовите клієнту, не образивши його і не принизивши себе.
 2. Ви вважаєте, що малювання картин пальцями – це мистецтво і воно варте більшої уваги, але ваш знайомий дотримується протилежної думки.
 3. Ви дотримуйтеся думки, що фільми й відео – це скарбниця креативу та хорошої акторської гри, але ваш опонент дотримується думки, що – це театр.
 4. Ваш знайомий запевняє, що дистанційне навчання має багато переваг і потрібно перейти до цього виду навчання на постійній основі. Доведіть, що приходити до школи й навчатися там є більш ефективно.

Чи завжди ви дотримуетесь правил спілкування? Запишіть свої помилки у спілкуванні та проаналізуйте, як їх можна виправити.

Завдання 2.

Прочитай речення. Заміни виділені слова синонімами.

Текст 1. Джерело:

<https://bsberd.in.ua/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0/>

Хобі – це улюблене заняття або розвага, яке не має відношення до професійної діяльності людини. Простіше кажучи, те, чим подобається займатися у вільний час.

Поясніть своєму сусідові попарті значення слово хобі. Розкажіть та продемонструйте власні хобі перед класом. Доведіть, що ваша діяльність є значуща у сучасному світі.

Завдання 3.

Вам подобається грати в ігри? Придумайте гру, у якій буде використано багато прикметників-антонімів.

Наприклад: рідна-чужа, сухий-мокрый, добрий-злий, працюючий-лінивий, балакучий-мовчазний.

Гру запишіть у вигляді інструкції.

Завдання 4.

Уявіть себе редактором відомої газети. Відреагуйте текст.

Текст 1. Джерело: https://subject.com.ua/textbook/mova/10klas_4/20.html

Доброта – це якість, яка повинна бути знайома кожній людині, якою повинен володіти любий житель нашої планети. Добра людина завжди готова прийти на допомогу всім нужденним і віддати останній шматок хліба, не запропонувавши нічого взамін.

Доброта повинна бути безкорисливою. Якщо людина робить добро заради отримання чогось взамін, то таку людину не можна назвати посправжньому доброю. Доброта – це те, без чого ми не можемо існувати, і з таким твердженням важко не погодитися.

Люди у всі часи вважали добро одним з найважливіших людських якостей. Перемогу добра ми спостерігаємо в народних казках, оповіданнях та інших літературних творах різних жанрів. Людям подобається, коли в книгах вони спостерігають перемогу добра над злом, тому автори різних творів найчастіше закінчують свої твори саме перемогою (З Інтернету).

Побудуйте аналіз у вигляді розповіді про помилки, які доводиться вам виправляти. Виберіть адресат мовлення.

Завдання 5

Чи замислювалися ви коли-небудь над тим, який зміст вкладають люди у слова «щира людина»? Що вони означають для вас, як ви їх розумієте? Напишіть свою думку з цього питання. Текст якого стилю ви виберете? Обміркуйте тези, які ви будете обстоювати, аргументацію їх.

Завдання 6

Уявіть ситуацію: ви побачили, що ваші однокласники на вулиці вчинили бійку та ви вирішили підійти і розказати, що так робити не можна і всі конфлікти можна вирішити словами. Оберіть собі адресата мовлення і розкажіть чому слова розв'язують проблеми, а не кулаки. Доведіть свою думку та переконайте свого однокласника.

Завдання 7.

Уявіть ситуацію: до вашого міста приїхало телебачення зі столиці й вони завітали до вашої школи, щоб взяти інтерв'ю у відомих школярів. У число цих учнів потрапили ви. Про які досягнення ви розповісте кореспондентам.

Завдання 8.

Про кого б написали книжку «Портрети моїх сучасників»? Подумайте, які риси характеру ви хотіли б вияскравити, як це зробити, вказуючи на деталі зовнішності, описуючи характер, вчинки тощо. Опишіть кілька типових, на ваш погляд людей.

Завдання 9.

Уявіть ситуацію: ваш вчитель роздав тексти, але ви знайшли у ньому помилки. Як ви про це повідомите вчителю? Як будете доводити власну думку на прикладі даного тексту. Побудуйте власну розповідь, використовуючи таблиці, схеми, правила із вашого підручника.

Текст 1. Джерело: <https://eschool.dn.ua/mod/assign/view.php?id=203237>

Парк «Софіївка»

Парк «Софіївка» це поєднання штучних водопадів, гірських вершин, каналів, ставків із фонтанами, павільонів, скульптур і мраморних статуй античних богів і богинь, філософів і поетів. Цей парк – символ нев’янучого кохання, роскошний подарок палко закоханого чоловіка своїй обраниці створений заради й на славу цього почуття. Лише для неї, єдиної та неповторної красуні- дружини Софії, один із самих багатих магнатів XVIII століття Фелікс Потоцький наказав створити у своєму помісті казковий парк у романтичному стилі. Граф возродив сурову тишу тінистих алей парку, наповнив природні композиції романтикою Парижу. Витративши на будівництво парку вісім мільйонів золотих рублів, що на той час було фантастичною сумою, були створені дивовижні краєвиди швейцарських Альп у мініатюрі.

Кожен, потрапляючий сюди, немов переноситься в іншу епоху. Тут особливе повітря – п’янке, сповнене кохання, ніжності. Про «Софіївку»

говорять собором природи, поємою з каменю, води, землі, архітектурних споруд і скульптур

Завдання 10.

Уявіть, що вас запросили на телепередачу під назвою «Вивчаємо історію за картинами». Ознайомтеся із картинами «Запорожці» Іллі Рєпіна і «Катерина» Т.Шевченка. Чи будете ви їх використовувати для своєї розповіді на ток-шоу. Аналізуючи картину визначте історичне минуле, яке зображено на ній, характер персонажа, ставлення автора до нього.

Завдання 11.

Запишіть прізвища, які вам відомі, що пов'язані із різними професіями людей. Якщо у вашому класі є така людина, то опишіть його. Напишіть розповідь про походження цих прізвищ та опишіть ту людину, якщо ви знайомі з нею.

Завдання 12.

Уявіть: ви добре засвоїли тему «Дієприслівниковий зворот. Розділові знаки при дієприслівниках», але ваш однокласник хворів і пропустив цю тему. Поясніть йому матеріал, за поданою темою. Який стиль ви будете використовувати при побудові розповіді? Для вашого виступу використовуйте схеми й таблиці, складені власноруч.

Завдання 13.

Уявіть, що ви приїхали до друга, який проживає за кордоном, але бажає вивчити українську мову і він має бажання вивчити українську мову, але не розуміє написання суфіксів у дієприкметниках. Складіть розповідь-пояснення, так щоб ваш друг іноземець зрозумів дану тему.

Завдання 14.

Пригадайте, що таке діалектизми. Знайдіть у реченні діалектні слова. За словником діалектизмів визначіть, що вони можуть означати.

1. Коли ми їхали до нашого рідного села, то уся дорога була з глибокими бакаями., і тому ми зламали диск від колеса. 2. Кугут бігав по дворі, збираючи зграю усіх тварин господаря. 3. Дідусь змайстрував хитанку для мене, з усього, що знайшов на подвір'ї. 4. Бараболя виросла у полі, але її жорстоко нищили колорадські жуки. 5. Сьогодні ми купили на базарі файні червоні мешти.

У якій місцевості можуть вживатися слова, які ви знайшли у реченнях? Наведіть діалектні слова, які вживає ваша сім'я. Складіть розповідь із використанням діалектизмів. Будьте готові пояснити слова своїм однокласникам.

Завдання 15

Уявіть ситуацію, що вам вчитель малювання дав завдання намалювати пейзаж, який вам найбільше запам'ятався. Але ви не вмієте малювати. Ви вирішили попросити про допомогу у мами. Опишіть, той вигляд, який вам запам'ятався так, що вам мама могла відтворити це в малюнку.